ՆՈՐ ՇՐՋԱՆ, ԺԷ ՏԱՐԻ- ԹԻՒ **9-10** ԴԻՆ **80** ՓԱՐԱ. — **25** ՓԵՏՐՎԱՐ **1899**

ԲԻՒՐԱԿՆ

ԼՐԱԳԻՐ

ԱՌ ԱՅԺՄ ԿԸ ՀՐԱՏԱՐԱԿՈՒԻ ԱՄԷՆ ՀԻՆԳՇԱԲԹԻ

ԲԱԺԱՆՈՐԴԱԳՐՈՒԹԻՒՆ

Գաւառներ եւ Պոլիս Տարեկան **50** Գ.րուշ
» » վեցամսեայ **30** »
Օտար երկիրներ **15** Ֆրանք

ՀԱՄՑԷ

ՏՆՕՐԷՆՈՒԹԻՒԻՆ ԲԻՒՐԱԿՆԻ

Պազմաբէր խան, Պահճէ գաբու, Կ. Պոլիս

ՎԱՂՈՒԱՆ ԳՐԱԿԱՆՈՒԹԻՒՆԸ

Հայ գաւառական դրականութեան վրայ հրատարակած յօդուածներուս չարքին անունք որ անկեղծ ուշադրութեամբ սիրտ ունեցան հետեւելու, տեսած ըլլալու են աւելի քան որեւէ պզտիկ նկատողութիւններ. անոնց տուն տուողն եղած է մաքուր համոզում մը, բաղադրուած բանաւոր տրամաբանութեան մը տարրերով։ Անտարակոյս չատեր չհասկցան այդ յօդուածներու բացարձակ անկեղծութիւնը։ Ասկէ՝ հատանականաբար՝ Պոլսեցի գրագէտներու մէկ մասին սրտմտութիւնը, հառքլածի բռնկանութեամբ մը՝ որ «Բռնեցէ՛ք յանցաւորը» պօռալու ցոյց մը անցուց մտքէն։ Ինչութեան ու անվախութեան առաջին ատիճանն էր ատ։ Ասոնք, ամէնէն աւելի իրենց ընդարձակ, անպարագիր դատարկութիւնը զգացողներն ըլլալու են։ Բայց չենք կրնար տարակուսիլ թէ չատ աւելի խելացի գրագնուհեցան անունք որ ներողամիտ ու վեհանձն լռութիւն մը կեղծեցին, — իրենց համեմատ, արհամարհանքի լռութիւնը անչուշտ, — ես պիտի ըսէի՝ հատանութեան համեստ լռութիւնն՝ անկասկած։ Ինչ որ ալ ըլլայ, այնչա՛փ կը սիրեմ ես հայ գրագէտը, — փոյթ չէ թէ Պոլսեցի կամ գաւառացի, — երբ անիկայ անդրմագրելի տպաւորիչ ունի, եւ իր ցեղի մտնաւոր յատկութիւններուն մէկ առողջ ու փայլուն ճառագայթն է, որքան պիտի սուլէի մի որեւէ պատկառելի դատարկութիւն, ուռած միայն յաւակնութիւններով ու մեծամտութիւններով։ Ասոր համար էր անչուշտ, երբէք չըսի թէ գաւառացի գրագէտներուն ամէնէն յետինն աւելի կ'արժէ քան Զօհրապ մը, Սիպիլ մը։

Աւելի յստակ ըլլալու համար աւելորդ բան մը ըրած չեմ ըլլար մինչեւ հիմա գրածներս ամփոփելով՝ հետեւեալ տողերուն հաւաքաբանութեան մէջ։

Ա. Գրականութիւն մը՝ ժողովրդի մը ինքնուրոյն կեանքին ու յատուկ ոգիին արտայայտութիւնն է։

Բ. Ժողովուրդները բոյսերու կը նմանին։ Պահելու համար իրենց ինքնուրոյն բոյրն ու երանգը, հարկ չէ զանոնք կլիմայական խիստ փոփոխութիւններու ենթարկել։ Այն հողը, որ ինքնաբերաբար կը բուսցնէ զանոնք, անոնց բոլոր ակզբնական յատկութիւնները պահելու, յաւատեւելու յարմարագոյն հողն է միշտ։

Գ. Որ եւ է տեղափոխութիւն նպաստաւոր պարագաներու տակ երբեմն յաջողելով հանդերձ, երեւան կը բերէ մի-

այն այլասեռուած տարաչխարհիկ բուսականութիւն մը, նոր միջավայրին ու կլիմային բնութեան համեմատ։

Դ. Արդ հայ տարրը կ'ապրի գլխաւորաբար գաւառները։

Ե. Հետեւաբար, այն է յարմար տեղն ուր անոր կեանքը արտայայտող գրականութիւնը երեւան պիտի ելլէ։

Ահա՛ ինչ որ չանացի ընդլայնել։ Ոչ ոք կրնայ հաւաքաբանութեան հիմը կազմող գլխաւոր եզրերը հերքել, պարզապէս ամուլ գետին մը միայն հերկած ըլլալու յոռնութիւնը թողնելու համար ինծի իբրեւ միակ վարձատրութիւն։

Այս այսպէսէն ետքը, ես կ'ուզեմ յայտնել գիծերով ներկայացնել նոր հայ գրականութեան մը ընդհանուր յատակագիծները, այնպէս՝ ինչպէս որ ես կ'տեսած եմ զանոնք, իմ նշանակած դիտողութիւններուն ու բաղադրած խորհրդածութիւններուն համեմատ։

Գաւառական գրականութեան չատագովութիւնն ըրած պահուս, չատեր գուշէ միամտութիւնն ունեցան կարծելու թէ այդ գրականութեան ամբողջ մթերքը կարելի էր ծրարել երկու հէքեաթէ, չորս ժողովրդային երգէ, քանի մը գաւառաբարբառէ եւ տաք թոնիրներու չուրջը գտուած մէկ երկու պատմական մասնիներէ բաղկացող ծրարի մէջ։ Այդ միամիտները բաւական ալ աժան գոհունակութիւն մը ունեցած ըլլալու են անտարակոյս։ Բայց այն աշխատութիւնը դոր ծրագրած է եւ որուն կը միտի գլխաւորաբար «Բիւրակն», մեր վաղուան գրականութեան ամենէն կարեւոր ու նախապատրաստական աշխատութիւններէն մէկն է ապահովաբար։

Հէքեաթներն ի վեր պիտի հանենք մեր ժողովրդի խանդավառ ու մաքուր երեւակայութիւնը, իրարու պիտի բերուին տարտղնած խնկոտ էջերը՝ մոգցուած գրական կեանքի մը, եւ ասիկայ, գրական արժանիքի տեսակէտէն՝ յօրինուածքի ու պատմուածքի նորօրինակ իսկատպութեամբ մը։ Հէքեաթներու բազպատական ուսումնասիրութիւնն է դարձեալ որ պիտի ծառայէ իր կարգին վերակազմելու՝ մեր քաղաքակրթութեան ամէնէն թանկագին չրջանը, ուր մինակ այսօր պղտիկ՝ այլ ճշմարտապէս սիրուն հայ քաղաքակրթութեան մը պղտոր հեռանկարը կը նչմարենք միայն։ Դարձեալ այդ ուսումնասիրութիւնը պիտի ծառայէ կարելի եղածին չափ համադրելու ու նոյն իսկ վերակենդանացնելու հայ հեթանոսութիւնն ու իր խմաստասիրական ոգին՝ — Հերթանոս Աթէնքն ու հերթանոս Հռոմը, քաղաքակրթութեան տեսակէտէն, անհկման չրջան մը սկսան քրիստոնէութեամբ։

Ժողովրդային երգերուն մէջ պիտի ճանչնանք ու հասատատնք ամէնէն կարեւոր երեսներէն մէկը ցեղային ոգիին, — գերազանցապէս քնարերգական կարողութիւններով օժտուած։ Հոն պիտի գտնենք իր առողջ ու կենսաբաբախ սիրտը, կամակոր ու բոլորանուէր հակում մը, դէպի ամէն ինչ որ կեանքի ու բնութեան ստորասական բղխումն ու բողբոջումը կը յատկանչէ։ Այն լիառատ ու պայծառ լոյսը, որ Շարականներու էջերէն կը բղխի ու կը ժայթքէ, եւ Հնդկական խնկահոտ աղօթքի մը պատրանքը կուտայ, հերթանոսական լուսաչաղախ ոգիին վերջին պլպլուքն ըլլալու է ապահովաբար, մեթիքականութեան աղջամուղջներուն մէջէն դեռնոր ճառագայթելով։ Ցետոյ, ժողովրդային երգերն, իրենց ազամանգաչող ու մարգարտաչար գեղեցկագիտական չքնաղ յօրինուածքով, ճաչակը պիտի տան մեզի աստիկեան արուեստի մը, զոր, մեր գարավերջիկ չեղումներուն եւ նրբացումներուն մէջ, պէտք ունինք այսօր ուսումնասիրելու եւ ընդօրինակելու ալ։

Իսկ ամէնէն մեծ, ամէնէն բազմակողմանի ու դործնական օդուտը պիտի ծնի ապահովաբար գաւառաբարբառներու ուսումնասիրութենէն։ Մեր Պոլսահայ աչխարհիկ լեզուն ո՛րքան ալ արուեստագիտօրէն ճկուն ու ճոխ լեզուի մը պատրանքը տայ այսօր, տակաւին չի կրնար նկատուիլ ժամանակիս քաղաքակրթութեան լեզուն։ Նախ, գաւառաբարբառի հանքն ունի մեր լեզուին հա-

մար նոր բառերու ահագին սթօք մը, որ պիտի պայ դրեթէ ամբողջացնելու կամ գէթ կատարելագործելու մեր բառարանին ընդհանուր առումով գիտական բաժինը, այնքան աղքատ ու այնքան քրմահաճօրէն թերի։ Հիանալի ու նրբաճաշակ արուեստով մը կերտուած բարդութիւններ ու անակնկալ ճկունութիւնով ածանցումներ կան, որոնք իրենց յօրինուածութեամբն ու երանգային յատկութիւններով գեղեցկագոյն յատուկ են։ Երեւակայեցէք թէ այն համեմատութիւնները գեղեցիկ դանձերը եթէ անցնէին գրուած լեզուին մէջ, այս վերջինը դեռ որքա՜ն պիտի ճոխանայ գեղեցկագիտական յատկութիւններով։ Յետոյ լեզուն մեծապէս պիտի չահի ու բարւոքի նաեւ իր, եթէ կարելի է ըսել, բնախօսական յօրինուածութեան տեսակէտէն։ Իր չիղերն անհամեմատ կերպով պիտի զօրանան գեղեցիկ յատուկ ասութիւններով։ Իր մկանունքները պիտի աճին եւ ուժին բուն գեղեցկական գեղեցիկ բառերով, որոնց մթերքը յուսացուածէն աւելի չատ է ու պատկառելի օրակով։ Գեղեցկաբանութեանց ուսումնասիրութեան կարեւորութեան մէջ կայ նաեւ խնդրի զուտ գիտական (լեզուաբանական) տեսակէտը, որ դրեթէ օտար հայագէտները միայն զբաղեցուցած է մինչեւ այսօր։

Այս նախապատրաստական ու նախակարգային աշխատութիւններուն քով, որոնք նախնական նիւթերը կը բազմացնեն կերպով մը մեր կազմելի յատկագծին, հարկ է ուսումնասիրել նաեւ այն հանգամանքները, որոնցմով ես կ'ուզեմ որ մասնաւորապէս յատկանշուի մեր առաջադրելի վաղուան գրականութիւնը։

Մալկոյա կ.

[Շար.]

ԱԶԳԱԳՐԱԿԱՆ ՆԻՒԹԵՐՈՒ ՄՇԱԿՈՒԹԻՒՆԸ

Եւ չենք սխալիր, Տաճկահայերու մէջ «Բիւրակն»ը առաջին թերթն է որ ի վեր հանեց ու կրցածին չափ կը մշակէ Ազգագրութեան ճիւղը։ Գիտենք թէ տակաւին չատ խնամք ու աշխատութիւն կը պահանջէ ու մանաւանդ թերթին մէջ աւելի ընդարձակ տեղ մը այդ ճիւղին տալ արժան է։ Բայց դեռ նոր կը պատրաստուին մարդերը, դեռ նոր կը սկսի ճաշակը այդ չահեկան ու օգտաչատ նիւթերով զբաղելու։

Մեր աշխատակիցներու ուշադրութեան կը յանձնենք Ազգագր. Ծրագրի Յանկը զոր ներկայ թիւով կը հրատարակենք, որպէս զի որոշ գաղափար կազմեն թէ ի՛նչ նիւթեր կ'ընդգրկէ ազգագրութիւն (éthnographie) կոչուած գիտութիւնը եւ այդ ծրագրին հետեւողութեամբ պատրաստեն իրենց միջավայրի ազգագրութիւնը։ Սակայն այդ տեսակ աշխատութիւն մը թերեւս ու հարուստնդի պէտք չէ ըլլայ։ այլ խոր պէս եւ ուշադիր ուսումնասիրութեամբ, հետազօտութեամբ, եւ քննութեամբ։ Այս պարտքը կը ծանրանայ դաւառի ուսեալ գարգացեալ դասակարգերուն եւ մանաւանդ այն ուսուցիչներուն որոնք միջոց ունին մանելու ժողովրդեան ամէն խաւերուն մէջ։ Առայժմ իրենցմէ սպասուածն է նիւթեր հաւաքել եւ իրենց հում (brut) ու բնական վիճակին մէջ ղրկել «Բիւրակնին»։ Առաջիկային կը մնայ հետզհետէ զանոնք վերլուծել, դասակարգել, եւ այլն։

Ազգագրութիւնը ազգի մը, ժողովուրդի մը պատմութ. եւ յարակից

ուսումներու համար այնքան կարեւոր է, որքան ժամանակակից գրական իրողութիւններու, կարդ ու սարքի ուսումնասիրութիւնը. բայց մինչդեռ մեկ կողմէ ժամանակակից գրական, գիտական կեանքի վրայ աշխատութիւնները կը կատարուին մամուլի միջոցով, մինչդեռ հանդէսներու եւ նոր նոր հրատարակութեանց չնորհիւ կը պատկերացուի ու կ'արձանագրուի, միւս կողմէ ժողովրդի վերաբերող հին բարքերն ու աւանդութիւնները մեկ կողմէ անհետանալու, մոռցուելու վրայ են. — պէտք է յաւերժացնել այդ ամէնը, եւ այդ հնարաւոր է աղգագրութեան չնորհիւ երեւան հանելով տեղական ժողովուրդներու լեզուն, սովորութիւնները, ըմբռնումները, վէպերը, առակներն ու առածները; կրօնական, ընկերական եւ այլ ամէն կարգի աւանդութիւնները, որոնցմով սլիտի կատարուի ընկերաբանական հետազօտութիւնները, պատճառի եւ արդիւնքի հետեւութիւններ, եւ առաջ բերուի հարազատ ու ճշգրիտ պատկերներ։

Կ'ըմբռնուի ուրեմն թէ ի՛նչ մեծ ծառայութիւն մատուցած կ'ըլլան Աղգագրական մշակութիւններու պարագողները, որոնք կը պրպտեն, կը հաւաքեն ու հարազատ իսկութեամբ լոյս աշխարհ կը բերեն թէ՛ մեր եւ թէ՛ մեզ շրջապատող ժողովուրդներու կեանքին բոլոր մանրամասնութիւնները։

ՅԱՆԿ

ԾՐԱԳԻՐ ԱԶԳԱԳՐՈՒԹԵԱՆ

Ա. Մարդաբանական տեղեկութիւններ. — *Մարմնակազմութիւն, մարմնի անդամները, տեսանելիք, լսելիք, ձայն, քալուածք, եւայլն։*

Բ. Բնակարանը եւ իր պարագաները. — *կազմութիւն եւ չէնք, թոնիր կահկարասիք, ամանեղէն, եւայլն։*

Գ. Զգեստ եւ զարդ. — *Նիւթը, ձեւը, պատրաստելու եղանակը, զարդարանք, պլլոխ զարդ, դեղեցկացուցիչ միջոցներ, ոսկեման եւայլն։*

Դ. Կերակուր եւ խմիչք. — *Պատրաստելը, գործածութիւն, կերակրի տեսակները, խմորեղէն։*

Ե. Կենցաղ եւ զբաղմունք. — *Որսորդութիւն, ձկնորսութիւն, տուաբածու. երկրագործու. այգեգործու, զբաղմունք եւ արհեստ, գործիքներ, չափ ու կշիռ եւն։*

Զ. Ընտանեկան բարք ու սովորոյթ եւ տոմ. այլ յատկութիւններ.

ա. *Ամուսնութիւն եւ հարսանեաց սովորութիւններ.*

բ. *Տղաբերք եւ կնունք։*

գ. *Մանկանց դաստիարակութիւն եւ խաղ։*

դ. *Ընտանեկան կեանք։*

ե. *Մտաւոր եւ բարոյական յատկութիւններ։*

զ. *Հիւանդութիւն եւ բժշկութիւն։*

է. *Մահ, թաղումն եւ մեռելոց։*

ը. *Հոգու եւ հանդերձեալ կեանքի մասին։*

Է. Հաւատք. — ա. *Աստուածութիւն, սուրբեր, պաշտօն եւ սպաս եկեղեցական, կրօնական գրուածներ եւայլն։*

բ. *Հրեշտակներ եւ ոգիներ՝ բարի եւ չար։*

գ. *Աչխարհածնութիւն, հաւատալիք՝ տարրերի, ֆիզիքական երեւոյթներու եւ բնութեան թագաւորութիւններու մասին։*

դ. *Սնապաշտութիւններ մարդոց վերաբերեալ, հրէշներ, կերպարանափոխ մարդիկ, կախարդներ եւայլն։*

ե. *Սնապաշտ ծեսեր, սովորոյթներ եւ գուշակութիւններ՝ վերաբերեալ բնակարանին եւ նորա պարագաներին, կերակրին, զգեստին, զբաղմունքներին եւայլն։*

Է. *Բաղդի եւ ճակատագրի մասին. երազ, կախարդութիւն, թովչութիւն եւլն։*

ը. *Պահքերը, ուխտ եւ ուխտագնացութիւն։*

Ը. *Տարւոյն կարեւորագոյն տօներն եւ*

նոցա առթիւ կատարուող ծէսերն ու ժողովրդական սովորութիւնները. Նոր-տարի, Ծնունդ և Զրօրհնէք, Ս. Սարգիս, Ս. Վար. ոճն, Բարեկենդան, Տեառնընդառաջ, Մեծ պաս եւ Միջինք, Ծաղկազարդ, Զարչարանքի չաբաթ, Զատիկ, Համբարձում, Հոգեգալուստ, Լուսաւորչի Նշխարաց գիւղը, Վարդավառ, Վերափոխումն Ս. Աստուածածնի, Ս. Խաչ, Սուրբ Գէորգ):

Ը. Լեզու, գիր եւ արուեստ. — ա. Ժողովրդական բարքառների ուսումնասիրութիւնը. բարքառներ եւ դաւառաբարներ. նիւթեր հաւաքելու կարեւորութիւնը:

բ. Փոխադրութիւն եւ պայմանական նշաններ:

գ. Նշան, դրոշմ եւ արուեստ:

դ. Հայ գրչագիրները:

Թ. Ժողովրդական բանաւոր գրականութեան տեսակները. — Դիւցազնական վէպ, ղրոյց, առասպել, պատմական եւ կրօնական աւանդութիւն, դիւցազնական վէպ, հէքեաթ, առակ, հանելուկ, առած, ասած, թովչութիւն, անէծք, երդում, օրհնանք, երգեր՝ կրօնական, հարսանեաց, վիճակի, օրօրոցի, զաւեշտական, աշուղների եւայլն:

Ժ. Տեղագրութիւն, եւայլն:

ՅԱԽԵԼՕՒԱԾ

ԾՐԱԳԻՐ

ՏՈՀՄ. ԻՐԱՒԱԲԱՆԱԿԱՆ ՍՈՎՈՐՈՒԹԵԱՆՑ

Ա. Հասարակական կացութիւն եւ վարչութիւն, դաս եւ պաշիժ. — Դիւզական համայնք. հասարակական ժողովն և նորա կազմակերպութիւնը:

բ. Դատաստանական, դատավարութիւն, յանցանք եւ պատիժ:

Բ. Քաղաքացիութիւն. — ա. Իրաւունք ընտանեկան, — Ամուսնութիւն, հաս եւ չհաս, առեւանգութիւն, օժիտ եւ խոստագիր, ամուսինների սատցուածքը, ապահարզան:

բ. Ծերդաստանների անդամների իրաւաբանական յարաբերութիւնները:

Տան մեծը (տանուտէր), նորա իշխանութեան եւ իրաւունքների սահմանները, հարազատ, համահայր, համամայր եւ ապօրինի զաւակներն եւ նոցա իրաւաբանական յարաբերութիւնները, որդեգրութիւն, տնփեսայութիւն, բաժանում:

գ. Խնամակալութիւն եւ հոգաբարձութիւն:

դ. Սեփականութիւն ձեռք բերելու միջոցներ. — Ծածկաւոր գանձ, դիւտ, բաշխում, ժառանգական իրաւունք, կտակ, պայմանագրութիւն եւ գրաւական, երաշխաւորութիւն եւ վկայութիւն, վարձել եւ վարձու տալ, առնել ծախել, փոխ տալ, փոխ առնել, փոխանակութիւն:

Դ. Քրեական իրաւունք. — Ցանցանք և զանցառութիւն, անձնասպանութիւն, յանցանք՝ հասարակական բարոյականութեան դէմ, յանցանք՝ հասարակական եւ մասնաւոր սեփականութեան դէմ:

ՏԷՄԻՐ ԴԵԻԻ ՀԷՔԵԱԹԻ

ՎԵՐԼՈՒԾՄԱՆ ԱՌԹԻՒ

ՀԱՑ-Ա.ԶԳԱԴՐԱԿԱՆ ՀՈՒՄ ՆԻՒԹԵՐ

Բ.

Թէ ի՞նչպէս կը ներկայացնեն ու ի՞նչի՞ի կը բաժնեն հոգին

Նախնական ըմբռնում ու բնազանցութիւն. — Հոգին իբր ցիւք. — Հոգին իբր շուք ըմբռնուած. — Հոգին իբր շունչ. — Հոգին իբր հով. — Սնապաշտութիւն, — Երազներու ազդեցութիւնը զանազան կերպարանքով հոգին ցնացելու. — Հոգին ցնացուած իբր փոխրիկ անասուններ. — Հիւանդութիւններ իբր պատճառ հոգւոյն թափառելուն. — Մեռելահարցուկ. — Հոգին ցնացուած իբր բուսական, գգայուն ու իմանալի. — Ուրու, ուղի, անոյշ, անոյշ. — Հոգին չորս ու եօթ մասերու բաժնուած. — Ոգի, հոգի, եւայլն բառերու լեզուաբանական արժէքը:

Ինչպէս տեսանք Ա. մասին մէջ («Տոտեմ, կերպարանափոխութիւն»), Ոգե-

պաշտական փուլին, նախնական մարդը բոլոր անշունչ մարմիններու, ինչպէս նաեւ բոյսերու եւ անասուններու մէջ մարդկայինին նման ինքնագիտակից կամք մը, հոգի մը կը նկատէ։ Այս հայեացքը համագոյակից մարդուս ծագման=տեղծման, ինչ ինչ տեսակէտով, կը մերձենայ նիւթականութեան զազափարին։ Ո՛րչափ կը տարբերին իրարմէ հոգին ըմբռնելու մասին նախնական մարդն ու քնազանցական իմաստասիրութիւնը, հազար անգամ տպագրուած զանազան անձերու ձեռքով, զանազան դարերու մէջ։ Մեր նիւթէն դուրս է քնազանցական ըմբռնումը յառաջ բերել. միայն ո՛ր հաւատքի սրբատուին որ բանանք, պիտի տեսնուի թանձր նիւթականութիւն մը։

Մահը գոյութիւն չունի ոգեպաշտական չրջանին. այս երեւոյթը յաչս նախնական մարդուն պէտք մըն է որ առաջ կուգայ կամքէ մը, կեանքի պայմաններու մէկ պարզ փոփոխութիւնը։ Օձը, որ միջոց մը ցրտէն կը թմրի ու ղդայազուրկ կ'ըլլայ, յետոյ խորխոր մերկանալով՝ առաջուընէ աւելի կեանք ու զօրութիւն կ'ղդենու, կեանքի ու մահուան լուն նշանակն է։ Դիակն որ նուազ նիւթականի մը, հոգու ծագ կոյթն է՝ ողջ մարմնի կարիքն ունի, յաճախ վերջինէն աւելի սաստիկ։ Ասկէ մեռելներու պաշտելիութիւնը, հոգեդարձներու վախն ու անդրչիրիմեան կեանքի մը հաւատքը։

Զասունք պրպտելու առեն խնդիր մը կ'ելլէ առջեւնիս թէ նախնական մարդն ի՞նչպէս կը ներկայացնէ ու քանի՞ կը բաժնէ հոգին։—Նախնական մարդը հոգին կը նկատէ առ առաւելն նուազ նիւթական, նուազ չօշափելի քան մարմինը, բայց միշտ ղգալի ու ըմբռնելի ղգայարանքներուն՝ մանաւանդ տեսողութեան ու լսողութեան։ Մարդու հոգին մարդու կերպարանք ունի, եւ է տմոյն ու մռայլ ինչպէս կը հաւատան Դրէօլանդային էսկիմացիներն, եւ ունի ծաղկեփոշիի մը = pollen ի նրբութիւնը, ինչպէս կ'ըմբռնէ Տանդայի Պոլինեզիացին, եւ նուրբ, թէ կը պահէ մարմնի երեւոյթը, ինչպէս կ'ըսեն կարայիբները։ Այս հաւատքներէն երբեք չեն տարբերիր կամ աստից աստիճանական զարգացումն են Մարկոս Աւրելիոս իմաստասէր կայսեր այն հայեացքն որով իր հոգին կը կոչէր animala blandula vagula զայն ներկայացնելով իբր փոքրիկ մարդկային էակ մը, գոյակից նոյն ամենանուրբ նիւթին, եւ կամ քրիստոնէութեան առաջին դարերու պատկերներն ուր հոգին կը ներկայացնէին իբրեւ մարդկային փոքրիկ արարածներ, համապատասխան հին Ցունաց իդոլային = ֆրնա. idole որու նշանակութեան վրայ հարկ չի կայ ծանրանալ։ Հետաքրքրական արժանի է թէ մեր մէջ ալ, գէթ գերեզմաններու վրայ այսպիսի նկարներ խազխզուած են։ Ցարդ ամէն մէկ նշմարը չկրցանք գտնել, թէեւ գերեզմաններու վրայ անասուններու նկարներ կը տեսնուին որ Տոռէմի հաւատքի մէկ աղօտ պատկերը կը կարծենք։

Մարմնի ձգած շուրն ալ, քանի մը նախնական ժողովուրդներու ըմբռնումով, մեր հոգին է։ Ասոնց նման կը հաւատային Հռոմայեցիներն ու Ցոյները։ Առաջիններուը umbra ու վերջիններուը սկիա = չուք բառով արտայայտած են դաղափարնին։ Լեզուաբանութիւնը, մանաւանդ բառագրութիւնն ու ժողովրդական ասացուածքը կ'ապացուցանեն թէ մենք ալ այսպէս նկատած ենք հոգին։ «Հայկազեան Բառգիրքը» չուքը կը նոյնացընէ յուն. սկիա բառին հետ որու համազօր կը դնէ լատ. umbra, «այսինքն սուուեր եւ հովանի»։ «Շուք իւր անմեկնելի է ի մարմնոյն. «Սուուեր զոր մեք չուք կոչեմք անկանի ի մարմնոյն։» Նոյն բառգիրքը սոյն բառի երկրորդ առում մըն ալ մէջ կը բերէ, իբր «քող, ծածկոյթ պլեոյ կամ երեսաց, կամ հովանի՝ այլաբանութեամբ». «Պարտի կինն շուք դնել դլեոյն վասն հրեչտակաց.» Ա. Կորնթ. ԺԱ. 10 («ուր թարգմանիչ մեր երեւի ընթերցեալ սկիա(*), այսինքն հովանի, այլք ընթեռնուն էխուռսիա, այսինքն իշխանութիւն։ Ասոնցմէ ո՛րն ալ գործածած ըլլայ հայերէն թարգմանութեան բնագիրը (ասորերէն կամ Ցու-

նարէն), թարգմանիչը կը կարծենք որ հին հաւատքի մը, քրիստոնէութեան հնութեանոսութեան հայեացքին հաւատարիմ չուքը իբր զօրութիւն, իշխանութիւն, ոգի նշանակող կիրարկած է։ Ասոր հետ կրնանք համեմատել ժողովրդական ասացուածք մը, «չուքը ծանր է» որ ուրիշ բան չի պատկերացներ, եթէ ոչ նախնական ըմբռնում մը հոգիի մասին։

Հոգին ըմբռնելու այլ եղանակ մըն ալ է զայն նկատել իբր ՇՈՒՆՉ, լա. anima = յուն. անեմոս։ Ոչ միայն լատիններն ու յոյներն հոգին այսպէս կ'ըմբռնեն, այլեւ ամէն տեղ. Սանսկրիտ ատման ու գոթ. duch կը նշանակեն այս հաւատքը ինչպէս նաեւ սեմական נפש ու רוח, աւստրալիացոց wang ը, ասոնց վրայ կրնանք աւելցնել նաեւ թէ ամերիկայի չատ մը ցեղերու մէջ այն բառն որ չունչ կը նշանակէ, միանգամայն հոգիի իմաստ ունի։ Նշանակալից երեւոյթ մը ուրիկ հայն ալ չէր կրնար զերծ մնալ։ Բանանք Հայկազեան բառագիրքը. «Շունչ, յուն. փսիհի (հծ. սիք, սիւք), anima, animus այն է հոգի կենդանեաց (ոմկ. ճան, որպէս թէ կեանք, կենդանութիւն թարգմանեալ այլոց Ոգի, Անձն, սիրտ ու միտք. Զանազանաց ասի. «Զեռունս չնչոց կենդանեաց.» «Զամենայն չունչ զեռնոց կենդանեաց». եւ առաւել յայլ գիրս՝ զբանականաց։ «ԵՆ ոգիք» հրեշտակաց եւ դիւաց եւ չունչ մարդկան» (եզնիկ). «Օրհնեցէք հոգիք (յն. պնեւմատա, լա. spiritus) եւ չունչք (յուն. փսիհէ, լա. anima) արդարոց զՏէր». (Դան. Գ. 86). «Հաստատուն կացէք ի մի հոգի (յն. պնեւմա) եւ միով չնչով (յն. փսիհի) եւ հասատատեցիք ի հաւատս Աւետարանին» (Փիլ. Ա. 27)։ Ի-բրեւ ըմբռնում մատենագրական կոչումներէն չատ չփոթ գաղափար մը կը կազմուի չունչ բառին գործածութեան վրայ որ յաճախ իբր համանիշ ծառայած է, թէեւ ոեւէ բառ մը առաջին անգամ, այսինքն իր նոր կազմութեան ատեն, չունի բոլոր այն նշանակութիւնները, եղանակաւորումներու արդիւնք են միայն եւ յետնարար կը բղխին նոյն բառէն ու նախնական նշանակութենէն։ Այսպէս չունչ կրօնական հայեացքով սկսաւ իբր հոգի նշանակել ու գործածուիլ։ Ժողովրդի գաղափարով մաքուր չունչը մաքուր հոգիի արդիւնք է, ժահաւոր չունչ մը չար ոգիի, «Նէֆսի պօղուք» ասացուածքը, որ սովորաբար կը գործածուի մեր մէջ, այս հաւատքի մէկ նշանակալից բացատրութիւնն է։ Աւելցնենք նաեւ «յոգւոց հանել» ասացուածքն որ ըստ եզնիկի բացատրութեան երբեմն յիշատակաւ լինի եւ երբեմն առանց յիշելոց զոք»։ Միայն դժուարութիւնը չունչ բառի ծագումն է. թէեւ կան համեմատելի ձեւեր, բայց կասկածելի են։

Հոգի ալ իբր հոգի, չունչ նկատուած է։ Լեզուի տեսակէտով մեր ոսկեդէն դարու մատենագրութեան ոսկեգիր հեղինակը, Եզնիկ, մեր այս հայեացքը կը հաստատէ։ «Ոգւոյ եւ հոգմոյ անուն երբայեցերէն եւ յունարէն եւ աստերէն նոյն է. նա թէեւ հայերէն ոք մանր միտ դնիցէ, նոյնպէս գտանէ։ Ցորժամ տագնապել ոք յումեքէ իցէ, ասէ։ Չեւ ոգի կլանել. Չեւ ոգի առնուլ, եւ այնու զօդոյս զոր միշտ ծծեմք՝ յայտ առնէ։ Ո՛ւր թողունք «Հովը կը չնչէ» ասացուածքը զոր բանաստեղծական դրուածքներու մէջ կը կարդանք։ Հոս անկարելի է չյիշել մեր նախնեաց մէկ պաշտելիութիւնը, Սօսապաշտութիւնը, այն է սօսիներու սօսափիւնէն այլեւայլ գուշակութիւններ ընելը։ Ի՞նչ էր այն սօսափիւնը= սօսաւիւնը, եթէ ոչ նախնեաց ոգի մը որ տերեւներու չարժումով իր կամքը կը ցուցնէր, հետեւապէս տերեւներու այդ սօսափիւնը որ հովէն յառաջ կուգայ, եւ նոյն ինքն հովը իբր հոգի մը նկատուած են։

Երազներն ալ զոր կը տեսնենք մենք, ինչպէս նաեւ անասունները, հոգին իբրեւ մարմին ըմբռնելու մասին մեծ դեր կատարած են։ Նախնական մարդը երբ քունի մէջ պատկերներ կը տեսնէ, կը կարծէ թէ իրական էակներու հոգեկան բղխումն ունին անոնք, եւ ինքնին կը մտածէ թէ այն արկածներն որ կը պատահին իր քունին մէջ, դէպքեր են

որոնց մեծ մասամբ մասնակից է իր հոգին, կան ժողովուրդներ, ինչպէս Մարիներն որ կը կարծեն թէ երազի մէջ իրենց նախնիք կ'երեւան այն կերպարանքով ինչ որ էին ողջութեան առեն, ու կը խօսակցին իրենց հետ։ Պատրոկլի հոգին Աքիլլէսի երեւցաւ երազի մէջ, ինչպէս կ'աւանդէ «Իլիականը»։ Պլինոս ու Լուկիանոս կ'աւանդեն Հերմոտիմոսի հէքեաթին ուր հոգին երկար առեն թափառեցաւ իր մարմնէն հեռու՝ չկրնալով գտնել այս վերջինը։ Որովհետեւ կինն իր ամուսինը մեռած կարծելով՝ դիակն երկիւղածութեամբ այրած էր։

Առիթ ունեցած ենք մեր «Ժողովրդ. Բանահիւս. ազգակներ» շարք մը յօդուածներու մէջ խօսելու Տիր աստուածին վրայ՝ յիշելով անոր երազային ու երազացոյց մեհեանը։ Զեռագիր ու տպագիր երազահաններն որ այնչափ կարեւոր ու պիտանի համարուած են, ճոխ տեղեկութիւններ կուտան մեր ժողովրդի երազի մասին կազմած հաւաքին վրայ։ Թէեւ գրաւոր երազահանը կը յիշուի Ժ. դարուն, արաբերէնէ թարգմանուած՝ «Թուխատմուղիհ = «Աղէկախօս» (Ոհա = 1222) Առաքել Աբեղայէն, Զեչկանց Մխիթարի օգնութեամբ, բայց անհաւանական չէ ենթադրել թէ անկէ առաջ գրաւոր երազահաններ կը շրջաբերէին ժողովրդին մէջ որ ճոխ հէքեաթներ, պատմութիւններ հիւսուած է երազներու վրայ։ Կրօնական ու լեզուաբանական կրկին հայեացքով քննութեան արժանի բառեր են «երազն ու անուրջը»։ Աստ աւելի պիտի լուսաբանուի ժողովրդի գաղափարը երազներու մասին։

Հոգին ըմբռնելու մէկ ուրիշ եղանակ մըն ալ։ Եւրոպիոյ ժողովրդական հէքեաթներու մէջ կը տեսնուի թէ հոգին նկատուած է իբրեւ պզտիկ անասուններ։ Օրինակ գերմանական հէքեաթներ կ'աւանդեն թէ հոգին մարմինէն անջատուելով՝ աքիսի, մկան, սարդոստայնի ու թիթեռնիկի կերպարանք կը մտնէ. եթէ անխոհեմաբար վերադառնայ, մարմնին վրայ խաչանիշներ կը խաղխղեն որ հոգին չկարենայ մտնել հոն։ Գերմանական հէքեաթի մը մէջ կը պատմուի թէ Գոնտրան անունով թագաւորի մը ախոռապետը տեսեր է թէ մինչ իր տէրն անտառին մէջ կը քնանար, անոր բերնէն օձ մը ելեր ու դէպ ի լեռներ գացեր է։ Բայց առուակի մը եզերքը հասնելով կեցեր է. հաւատարիմ ծառան իր սուրը կամուրջ կապեր ու առուակէն անդին անցընել տուած է անոր։ Օձն անտառները խորասուզուելէն առաջ՝ կը դառնայ կը մտնէ տիրոջը մարմինը։ Տէրն արթննալով՝ կը պատմէ թէ իր երազին մէջ գացեր է ոսկեչատ լեռներ՝ երկրէ կամուրջէ մ'անցընելով։ Ուրիշ երեւոյթ մըն ալ։ Շատ մը ժողովուրդներու նայելով հիւանդութիւնն է պատճառը որ հոգին կը բաժնուի մարմնէն։ Հնդկաչինու հմայողները, հարցուկները, աչ ու ձախ կը վազեն ախտաժէտի փախստական հոգին բռնելու, որ թիթեռնիկի կերպարանք ունի, leip-pya։ Քանի մը Բուդդհայական ժողովուրդներ ալ կը կարծեն թէ երբ հիւրընտի համբերութիւնը հատնի, իր ուժը կորսնցնէ, դեւ մը հոգին մարմնէն դուրս կը հանէ = ըստ մերայնոց «Անուակ, Դրող» (Համմ. «Բիւրական ժողովրդական բանահիւսութիւն»)։ Այս պարագային, լամաներու եւ չամաններու = կղերի երդմնեցուցչութիւնը exorcisme = Դեւ հանելու աղօթքներ, կրնան զայն վերադարձընել։ Եթէ այս ի դերեւ ելլէ, հիւանդը կը հազնի իր ամենէն պերճ զգեստները, կը կրէ իր արդուզարդը, գանձերը՝ փախստական հոգին հրապուրելու. լաման թափառող հոգին կը կանչէ՝ յիշեցնելով այն տանջանքները զոր պիտի կրէ դժոխքի մէջ. հակառակ պարագային մարմինը կը մեռնի։ Այն առեն ծնողքն ու բարեկամները հիւղին բոլորտիքը թափոր կը կազմեն և երեք անգամ հոգին կը կանչեն իրենց յատուկ անունով։ Դուինէի սեւամորթները հոգիի բացակայութիւնը կը վերագրեն խելագարութեան։ Աստր մօտիկ մտապաշտութիւն մըն ալ կայ մեր մէջ։

Հմայողը, «Մեռելահարցուկը» պէս պէս խաբէական գործերով ու խօսքերով կը կարծեցընէ թէ մէկուն ուզած մեռելը կը կանչէ, կը խօսի եւ կը հարցնէ ուզած բանին վրայօք, եւ եթէ չատ ճարտար է մեռելահարցուկը՝ մեռելն ալ կը ցուցընէ կամ ստուերակերպ մը տեսնել կը կարծեցընէ որ ուրուական կը կոչուի մեր մէջ սովորաբար. եւ խնդրողներն այսպիսի առիթներու մէջ վախով ալ պաշարուած՝ իրօք չի տեսածնին տեսնել կը կարծեն ու կը հաւատան: Մեռելակոչները չատ անգամ սատանան իրենց օգնութեան կանչելուն կամ այնպէս կարծեցնելուն համար՝ կը կոչուին նաեւ «Դիւակոչ, վհուկ» = Հազիմաք (արաբ. չարիք, վիշտք): Խորենացի ու Մագիստրոս Դիւակոչներու դէպքեր կը յիշեն: (Ձմմտ. «Հին հաւատք», էջ 372—77): Փափաքելի է հաւաքել զանազան Թովչութեանց եղանակներ ու աղօթքներ:

Շար. Դ. ԽԱՉԿՈՆՑ

ԿԱՆԱՑԻ ՋԱՐԴԱՐԱՆՔԸ

ԿԻԼԻԿԻՈՅ ՄԷՋ

(ԿԵՂՑԱՑ ԿՈՆԿՈՆ ԼԱԹԻՐ)

Մեր Պոլսեցի տիկիններն ու օրիորդները հետաքրքիր են անշուշտ գիտնալու թէ իրենց նմանները ի՛նչ տեսակ արդուզարդեր կը գործածեն Ուլնիոյ մէջ: Բնական է որ չպիտի գտնեն իրենց սովորական հագուկապը, ո՛չ փեթարազարդ գլխարկը, ո՛չ foruհն, ո՛չ չղարչներն ու ժանեակները, ո՛չ ալ այն հաղարումէկ մանրմունր առարկաները որոնց համար հոգի կուտան:

Նախ, կարեւոր է գիտնալ թէ Կիլիկիոյ մէջ կընդկը=կին արմատը, որուչուած տարիքէ մը ետքը, (8-10) այր մարդոցմէ կը պահէ իր երեսը՝ մանաւանդ իր նշանածին եւ անոր պարագաներուն: Պատահած է որ էրիկ մարդը, երկար տարիներ լուռ աչուըներով տեսած չըլլայ իր կիսուն դէմքը որ միշտ ծածկուած է զանազան չորերով, լաչակներով ու «աղլէխներով» (ինչպէս պիտի տեսնէք իր կարգին: Երկու նշանածներ պարտաւոր են իրարմէ զգուշանալ, հեռու փախչիլ. ճամբան իսկ իրարու հանդիպիլը այպանելի կը համարուի:

Ահաւասիկ Կիլիկիոյ եւ մասնաւորապէս Ուլնիոյ մէջ գործածուող կանացի զգեստեղէններն ու զարդերը:

Աղջիկները իրենց գլուխը կը ծածկեն ֆեսով՝ բոլորտիքը եազմա կը կապեն, իսկ գագաթը արծաթէ թաս մը կ'ունենան:

—Կիները իրենց գլխուն վրայ կը կրեն վէզնիւց (վզնոց) որ է վիզը փաթթուած եազմա) ճակտը կտաւ, բերնոց, աղլեխ (եաղլըխ=թաչկինակ) որոնց թիւը 5-6ի կը հասնի, էօրթիւ, դազի ոսկիներ, հիլոլ (=մէրճանով արծաթ ծոպ) ղալտրմա (=քունքի զարդ) եւ ծամերուն ծայրը արծաթ և ուլունք:

—Հագուստներն են՝ չապիկ, վարտիք, էնթարի, տայրօ (=վրայի էնթարի), չուխօ ապօ, գուտայ (=արծաթէ կամար և համայլի):

—Էնթարիին փէչէրը (=գրպանք, ագիք) վեր առնելով՝ գօտիին կը կապեն կամ ծայրերը գօտիին մէջ կը խոթեն, եւ տակի երկայն չապիկը կ'երեւայ: Ասոնց վրայէն ալ կը կապեն փիչտամօլ, (=ղենչակ, ֆուրթա):

—Շապկին թիզնէքը (թեզնիք որ կ'ըլլայ երկայն, մինչեւ ծունկերը վար կախուելու չափ, գրեթէ միշտ սոթոըւած (=հանգրեճած) կը մնայ. էրիկ մարդիկ ալ նոյնը կ'ընեն՝ թեզնիքին երկու երկայն ծայրերը իրարու կը կցեն հանդոյցով ու ծոծրակին ետեւը կ'անցընեն:

—Ոտնամաններն են կուշիկ (=մոյգ, չիզմէ), մէստ (=ոտից) եւ չօրոպ (=գուլպայ) որ սովորաբար բուրդէ կը հիւսուի:

—Թեւի զարդերն են ոսկի կամ արծաթ ապրճոն (=ապարանջան), հին աւետիսներ ապրճոնը հոդէ կը չինուէր:

—Գլխու զարդերուն մասը կը կազմէ ծնօտին կցուած արծաթ ճինճիլը (=շղթ-

թայ) մանաւանդ անունով՝ կէօթիւրկօ՝ վարի ծայրերը ոսկի չարուած։

—Մէջքը կապուած գօտիին առջեւի կողմը, կ'ունենայ «մաշալլահ» կոչուած եռանկիւնաձեւ արծաթէ կտոր մը՝ բոլորտիքը ղազի ոսկի։

Ամփոփելով վերեւ դրուածները՝ Ուլնեցի կիներու ինչպէս եւ չրջակայ ցեղերու սովորական զարդերէնները կը կազմեն՝ արծաթէ չինուած հետեւեալ առարկաները.—

Հիլոլ, զարտըրմօ, արծաթէ թաս, արծըթէ գուտայ, ապրճան, համայլի, կէօթիւրկօ, մաշալլահ, հլիրէօվ ծամը, էօղիր (=օղ), արծաթի կամ ոսկի դրամներէ մանեակ (=կէրտան), հլիր, եւ այլն։

Իսկ այր մարդերու հագուստներն են.

Ֆէս, չէփկէն, էլէկ կամ էնթարի, սոխմօ (=բաճկոն), չալվօր, վարտըք կամ ուտոց, չապըք, գուտայ, աղլեխ, փուճճուխ (=ծոպեր), խուճճոն, թիզնէք կամ սոլոկ (որ, ինչպէս վերը բացատրեցինք հագուստին կարեւոր մասը կը նկատուի եւ հանդրիճուելով՝ գլխուն եռեւը կը ձգուի), չուրօպ, գոտոկ,(=գըտոկ), մէչլոհ (=վերարկու)։

Ոտնամաններու զանազան տեսակներն են.

Փուստոլ, (ունի կոճիկներէն վերի մաս մը որ կապերով կը պնդուի ոտքին չուրջը), կուչիկ, չարոխ, մէսա, փոթին, եէմէնի, ղոնտուրօ, բարոճ, հողաթոփ։

Ս. Գ.

ՄՈՒՇԷՆ ԱԼԱՇԿԵՐՏ

ՀԱՄԲՈՐԳՈՒԹԻՒՆ ՄԸ

(Շար. թիւ 6ԷՅ)

Դ.

Ցուելիս 5—9. — Կ'արժէ քիչ մը կանգ առնել Բաղնոցի վրայ, ուր մնացի 5 օր՝ ճամբու ընկեր գտնելու համար։ Բաղնոց քարձր լեռնադաշտ մըն է, հաւասար Խընուսի, Էրզրումի ու Ալաշկերտի լեռնադաշտերուն։ Բիւրերդի նայելով 1000 ոտք բարձրութիւն ունենալուս է։ Հիւսիսային կողմը փառաւոր ճակատ մը պէս կը բարձրանայ Ալատաղի մէկ մեծ գագաթը. արեւելքէն հսկայ Սիփանը իր սպիտակափառ ու յաղթ կողերով կը մխրճի երկնքի անհուն կապոյտին մէջ, ամէն առտու արեւածագի աննման տեսարան մը պարզելով։ Ի՞նչ վեհութիւն ունի այս լերը, չես գիտեր, որ անբացատրելի մեծութեամբ մը կ'ողողէ մարդուս հոգին, անոր հաղորդելով քարձրանալու փափաք մը, ներշնչելով լեռնական սեղ ու խիզախ կեանքի հրապոյր մը։ Սիփան բազմաթիւ ժողովրդական երգեր ներշնչած է. Բրդական ողբերգակ զիւցազներգութեան մէջ նշանաւոր է Սիասլանտ ու Խաճէի աւանդավէպը, որ մինչեւ այսօր կ'երգուի այդ կողմերն ու ոլուն մելամաղձիկ չեչտերը ես ինքս մանկըրի լուսնկայ իրիկուն մը Բաղնոցի մէջ։ 80 ական թուականներուն Գարեգին եպ. Սրուանձտեանց այս աւանդավէպը քերդերնէ հայերէնի փոխադրել տալով, հրատարակած է արդէն Սրեւեռեան Մատուռի մէջ, այս պատճառաւ հոս զանց կ'ընեմ մանրամասնութեանց մտնելու։ Կրկին Տօրոսներու լեռնաշղթային մէջ Սիփան կը համարուի ահեղնարարձր գագաթը Մասիսէն ետք։

Ալատաղը լեռնադաշտին մէջ կը քամէ իր ջուրերը, որոնք պայծառ ու հանդարտ կը սողան դաշտի աւազներուն մէջէն, տեղ տեղ դարձնելով ջրաղացներ, ոռոգելով ուռենիներու տղմուտ պուրակներ, ու կ'երթան կ'իջնեն Մանազկերտի հովիտը, Արածանի՛ին մէջ լողալու։

Բաղնոցի մէջ նշանաւոր է Ազնահուրի գերեզմանը, որ գեղէն քիչ մը հեռու գտնուող բլուրներու կողին վրայ կ'երկննայ, գրեթէ տասը մեթր երկայնութեամբ եւ գերեզմանաձեւ։ Տեղացի ժողովուրդը կ'աւանդէ թէ Ազնահուրը հսկայ մը եղած է եւ պատուհաս մը ամբողջ գաւառին, այնպէս որ ոչ մէկ կենդանի արարած կը համարձակէր այդ դաշտերէն ու լեռներէն անցնիլ, առանց

կեր ըլլալու չարաչուք հսկային. իր ըբլուրներուն վրայ կեցած՝ մէկ մզոն հեռուէն հոսող գետին մէջէն ջուր կը խըմէր եւ պահ մը կ'ընդհատէր ջուրին ընթացքը. իր ծունկերուն տեղը կը դրոշմուէր գետափին քարերուն մէջ, որուն մէկ նմոյշը մինչեւ այսօր կը տեսնուի՝ կ'ըսեն՝ Շեխ Պրահիմ դեղին առջեւ գետակին եզրը։ Աղնահուրին վախճանը երկու կերպով կ'ընդունի ժողովուրդը. ոմանք կը կարծեն թէ գեղանի կին մը խորամանկութեամբ կը ղրկուի Աղնահուրի սահմանները, հսկան կը բռնէ այդ անուշահոտ ու սիրուն արարածը եւ հրապուրուելով կը պահէ զայն՝ փոխանակ սպաննելու, լափելու, ինչպէս իր սովորութիւնն էր. կինը յարմար առիթով մը կը սպաննէ հսկան։ Ուրիշներ կ՚պատմեն թէ Աղնահուր իրեն նման հսկաներու հետ կռուելով՝ արդէն յոգնած ծերացած էր, երբ սկսան իր սահմանները կոխել պզտիկ արարածներ, — սովորական մարդի՛կ — որ հեռուէն կը կըռուէին իրեն դէմ և նետահար կը վիրաւորէին զինքը։ Օր մը հսկան կը յաջողի անոնցմէ մէկը ձեռք ձգել եւ գրպանը դնելով հետը կը բերէ, ու ախոռին մէջ իր ձիերուն քովը կը դնէ զայն։ Հսկան իր սովորութեան համեմատ, ամեհի ձիերուն կերը կը լեցնէ եղեր ահագին տոպրակներու մէջ եւ վերցնելով կը բերէ կը կախէ եղեր կենդանիներու վզէն։ Երբ օր մը իր ծերութեանը պատճառաւ անկարող կ'ըլլայ ձիերը կերակրելու, պզտիկ արարածը յարդանոցին դրան առջեւ կը լեցնէ տոպրակները եւ ձիերը մսուրէն քակելով՝ կը տանի անոնց քով եւ տոպրակներուն չուանը կ'անցընէ անոնց վիզէն։ Հսկան կը մնայ ծերութեան մէջ։ Այսպէս երկիրը կ'ազատի պատուհասէ մը։

Այս երկու կերպ զրոյցներէն առաջինը կը յիշեցնէ Սամփսոնի եւ Դալիլայի եւ ուրիշ նմանօրինակ առասպելներ. երկրորդը Հելլենական կիւկլոպներու զրոյցներուն չատ եւ նման է (*)։ Արդէն ժողովրդական հէքեաթներու մէջ, Աղնահուրը «Դեւ(1) կոչուած հսկաներէն կը զանազանուի» յայտնի կերպով. Աղնահուրը կ՚ենթադրուի ճակտին վրայ մէկ աչք ունեցող հսկայ մը. ուրիշ բառով «Թէփէկէօզ». գաւառներու մէջ ուշադիր եղողները թէփէկէօզներու կամ քափակէօզներու բազմաթիւ առասպելներ պիտի լսեն։ Անոնք որ Ոդիսականի մէջ Ոդիսեւսի եւ Կիկլոպին հետաքրքրական զրոյցը կը յիշեն, պիտի տեսնեն որ Աղնահուրները, Թէփէկէօզները եւ Կիկլոպները միեւնոյն առասպելական դարերու ծագումն ունին։ — Միշտ եւ ամէն տեղ հնարագէտ մարդուն երեւան գալէն ետքը, անարի հսկաները, պատուհասները տեղի կուտան...։ Հնդկական առասպելները ունին իրենց «պզտիկ բթամատը» (petit poucet) իբրեւ հնարագէտ փոքր արարածի տիպար, նաեւ իրենց հսկաները, որոնք կապիկներ եղած են, մանաւանդ կորիլի ընտանիքէն եւ մասնակցած են մեծամեծ կռիւներու, ինչպէս կը հաւատան Պռոսէ, Սէնթ-Պէօվ եւ ուրիշներ, իրենց մարդակերպներու վրայ ըրած ուսումնասիրութեանց մէջ, այս մասին աղբիւր ունենալով գլխաւորապէս Ռիկ-Վէտան։

Զափաղանց հետաքրքրական է սա պարագան որ մեր ընտանեկան լեզուին մինթիլքական բաժնին մէջ — որ այնքան հարուստ է — տակաւին կենդանի մնացած է «Աղնահուրի» կամ «Աղնուարի» գործածութիւնը. — երբ տան տղան կամ նորահաս երիտասարդը չափազանց յանդուգն, չար ու սիրտ նեղացնող ըլլայ, կամ իր զօրաւոր ու կատաղի չարժումներով տակն ու վրայ ընէ ամէն բան ներս մտած ժամանակ, մայրերը

---

[*] Աւելի ճիշդ է ըսել, ինչպէս կը տեսնուի պատմուածքէն, Պարսից Զոհակի = Ապ-դահակի, Հնդիկ Աժի իժին՝ Թրիդայի ձեռքով սպանելուն, յունական եռագլխեան Գերեանի հէքեաթին մէկ variante ն է։ Համմ.«Բիւրակն» ԺԶ տարի, էջ 205–206, «Հասկաքաղ» 26։ Թեփէկէօզներու վրայ պիտի գրենք։ ԽՄԲ.

կ'ըսեն «Ազնահո՞ւր ես, ինչ ես» (*):

Բաղնոց եւ իր մօտակայ Հանթամալ լեռնադաշտը պատմական կարեւորութենէ ալ զուրկ չեն։ Ասոնք՝ Ալաշկերտի, Տիատինի, Բայազիտի եւ Արագածի դաշտերուն հետ գրեթէ միեւնոյն լեռնային մակարդակը կը կազմեն եւ շատ հին դարերու մէջ քաղաքակրթութեան կեդրոն եղած են։ Ուրարտեան իշխանութիւնը գրաւած է այս ամբողջ լեռնադաշտը, եւ իր յայտնի հետքերը թողուցած է, ինչպէս Արագածի ստորոտներ, նոյնպէս Բաղնոցի մէջ։ Իմ ճամբորդութեանս տարին, Վանայ Տոմինիկեան վարդապետ մը այդ գիւղէն անցած ժամանակ, ընդօրինակած էր [եկեղեցիին սալայատակին մէջ գտնուած 8—10 տող բեւեռագիր արձանագրութիւնը։ Այդ արձանագրութեան վրայ անկէ ի վեր ուրիշ լուր մը չունիմ։

Կ'ըսուի թէ Մոնկոլներու Հուլագաւ (կամ ըստ մեր պատմիչներուն՝ Հուլաւու) խան Ալատաղի չղթային մօտիկը պալատ մը չունեցած, բայց Հուլագաւին չհինած հռչակաւոր պալատին հետքն անգամ չի գտնուիր Ալատաղ լեռներուն վրայ։ Այս պարագան կը յիշեմ անոր համար որ, Սո. Օրբէլեանի Ալատաղը՝ ուր Հուլագու չհինեց իր ամբարանոցը՝ կը կարծուի թէ Մուղանայ դաշտին մէջ գտնուած Ալատաղն է, զոր կը յիշեն ապարացի Շէրէֆ-էտ-տին եւ ուրիշ պատմիչներ եւ որոնց համամիտ է Հ. Դ. Ալիշան։ Արդէն Հուլագաւի ձմերային պալատը չհինուած էր ի Մուրաղա, համանուն կամ Ուրմիոյ ծովակին ափը՝ որ աւելի մօտ է Մուղանայ դաշտին եւ ուր մեռաւ Էֆնկ-Թիմուրին արժանի այդ նախորդը։

(Շար.) Գ. ԱՆԴՐԷԱՍԵԱՆ

(*) Ազնահուրի այս պարագան յիշած եմ «Բիւրակնի նախորդ չրջանի թիւ 8 ին մէջ, Բրոջ. Գր. Թալաթեանցի աղգագրական ծրագիրը արտատպած ժամանակս, ուղղելով գիտնական Բրոֆէսօրին «Ազնաւուտ» բառը՝ որ բնաւ առասպելաբար հսկայի իմաստով չի գործածուիր մեր մէջ։

ՓԻԼՈՆԻ ՏԱԿ

[ԴԻՄԱՍՏՈՒԵՐՆԵՐ]

(Շար. «Բիւրակն»ի 4 թիւեն)

Ց. Ե. Լաւ ապագայ կը խոստանայ եթէ իր կարգակիցներէն գեր ի վեր ունեցած բարեմասնութիւններն ըստ արժանւոյն ի կիր առնու. բաւական ազդեցիկ դիրք մը ունի. քիչ մը փառասէր է, ինչ որ այնչափ անգոնելի չեմ գըտներ ես, քանի որ արժանիքի տէր է. իբր բանդէտ եկեղեցական՝ քանիցս վիճակները ղրկուած է տեղական խընդիրներ կարգադրելու, հաշտեցնելու եւ հաչիւներ քննելու պաշտօնով, զոր յաջողապէս ի գլուխ հանած է. իր գլխաւոր գործը եղած է՝ Արապեան էֆ.ի ծախքով չինուած արհեստանոցի տեսչութիւնը, որ դժբախտաբար ուրիշ բանի չէ ծառայած՝ բայց եթէ երեք խանութներէն երկուքին փակման, գալով երրորդին—կօշկակարի խանութը — Ամճա Պօղոս կօշկակարի կարոցն ի ձեռին բաւական ժամանակ պատնէշին վրայ ամուր կենալէ վերջ (անշուշտ յօգուտ Ազգ. մանկտւոյն) յուսկ ուրեմն յանձնած է... բանալիները։ Ց. Ե. վաճառականութենէ առաջ եկած է. բարեսէր է, մաքուր բարոյականի տէր. մէկ խօսքով Ազգին պատիւ բերող սակաւաթիւ եկեղեցականներէն մին է։

Գ. Ի. Պրուսացի, որ բաւական տեղեր պտտելէ վերջ, հուսկ ուրեմն հոս խարիսխ նետած է. սա իր դեղեցիկ ձայնովը եւ եկեղեցական երգեցողութեան մասին չափաւոր հմտութեամբը, կարծես քար գայթակղութեան եղած է յաչս իր կարգակցաց, որոնք իրենց համակրութիւնը իբր թէ աւելի անոր կը ոուասէր և ո՛չ-անկեղծ բնաւորութեանը կը վերագրեն, քան թէ ունեցած վերոգրեալ ձիրքերուն. եւ արդարեւ անհամբեր բնաւորութիւն մը ունենալը դիտուած է, այնպէս որ ամենաղոյզն բանէ մը անմիջապէս կը բռնկի եւ բերնէն եկածը դուրս կուտայ, ճիշտ մարդու մը պէս որ կոկորդը քերուած ա-

տեն՝ առանց ինքզինքը բռնել կարողանալու բարձրաձայն կը հաղայ. Իզմիրի այս պանդուխտ քահանան քիչ մ'ալ fherpողի հոլեր ունի, առանց Պառնասի աղբիւրէն խմած ըլլալու, այնպէս որ մերթ ընդ մերթ գրած ոտանաւորներն աւելի ուրիշ տեսակ աղբիւրէ մը խմած ըլլալու յատկութեան կը վերագրուի։

Մ. Գ. Եկեղեցական մը, որուն սիրտը հակապատակերն է իր դիրուկ ու խոշոր մարմնոյն. չեմ գիտեր ինչո՞ւ Ցոխազ կը յորջորջեն զինքը, ինչ որ թէեւ իր ականջէն անախորժ կը հնչէ, բայց լսողներուն ծիծաղը կը չարժէ. չեմ կարծեր որ իր ձայնին համար այս մակդիրով մկրտած ըլլան զինք. վասն զի նա — ձայնը— աւելի այծի ձայնին կը նմանի՝ քան թէ նոխազի. (ականջը խօսի Իզմիրի նախկին առաջնորդ Ներսէս վարդապետին, որուն հոս ներկայութեանը առին, դատապարտուած էր բնաւ չերգել եւ մենք ալ դոնէ դայն չի լսելու երջանկութիւնը կը վայելէինք. մինչդեռ հիմա, ասպարէզը իրեն մնացած է, փոյթը չէ ժողովուրդին դժգոհութիւնը, (կը բաւէ որ ինքը հաւնած է իր ձայնին). երկու խօսքով դծենք այս եկեղեցականին դիմաստուերը, ինքնահաւան է այնչափ՝ որչափ զինքը ճանչցողները գիտեն թէ կուտ մը չարժէր. ծանկաչք է այն աստիճան որ, ո՛եւ է առթիւ խաբսիեր մը ուտելու համար — եկու տես որ մէկ երկու հատով ալ չի կշտանար — կէս ժամուան ճամբայ քալելէ եւ արիւն քրտինքի մէջ թաթխուելէ չի խրտչիր, կ'ըսեն թէ սոսկալի չահամոլ է, այնպէս որ 5 վարայի համար ինքզինքէն կ'ելլէ եւ աշխարհ իրար կ'անցընէ. ոխակալ է միանդամայն, այնպէս որ «բարի արարէք ատելեաց ձերոց»ը Աւետարանի այս պատուիրանին համար գոյութիւն չունի։

Ց. Տ. Ց. կեսարիացին հոս գալով, իր քաղաքացւոց բուռն պաշտպանութեամբ քահանայից դասին մէջ ընդունուելէ վերջ, այսօր Ս. Սահիանոս եկեղեցին կարծես «ճակատն են գրեր»ի պէս պատդամ կ'որոտայ. սա՝ ո՛չ այնչափ իր խակական անուամբը ծանօթ է հասարակութեան, որչափ Սօղանճի մականուամբ, զոր տուած են իրեն ժամանակ մը Իզմիրի վիճակներէն միոյն մէջ քահանայագործած ատեն սոխի առեւտրով զբաղելուն համար. ասոր ալ ուսումնական վիճակը Դ. Օէն վար չէնար, թէեւ ինքզինքը բանգէտի մը տեղ դրած է. իր խօսակցութիւնը գլխաւորապար պօղազի եւ առեւտուրի վրայ կը դառնայ, զորմէ տաք կերպով կը ճառէ միշտ դիքտիմ տէ դէյտիմ տէ բառերու խառնուրդով. մարդու չի հաւնիր, կարծես թէ ինքը շիճեար մարհաի մը եղած ըլլար. սկզբունք ըսուած բանը չի կըրեր, «որո՛ւն կառքը որ նստի՝ անոր խաղը կը կանչէ», ըստ առածին։

Մ. Ա. Ահա եկեղեցական մը զոր պէտք եղածին պէս ներկայացնելու համար Հոմերոսի գրիչը ունենալու է — ինչ որ չա՛տ հեռու է ինձմէ — վասն զի իր ամբողջ կեանքը գիւղաղներգութիւն մ'է զաւեչտական տեսակէն։

Այս եկեղեցականը թէեւ հոս ծնած, սակայն երկար տարիներ օտարութեան մէջ տեղերելէ վերջ, օր մը կը վերադառնայ իր ծննդավայրը, ուր Մեսրոպեան վարժարանէն մէջ պաշտօն մը կը տրուի իրեն։ Դժբախտութիւն մը որ մեր մէջ կարի յաճախադէպ է, մեր վարժարաններն անկեղանօցներ նկատել սովորական դարձած ըլլալով, ժողովուրդին չար բախտէն կը յաջողի քանի մը տասնեակ ստորագրութեամբ գիր մը գրպատնել եւ չունչը չխտակ կ'առնէ Երուսաղէմ, ուր քահանայ կը ձեռնադրուի բարձրագոյն անհամկանալի պաշտպանութեան մը շնորհիւ, պաշտպանութիւն՝ որ կերպով մը օրինաւոր վարձատրութիւն էր կանխաւ մատուցուած փոխադարձ եւ դնահատելի ծառայութեանց։

Իրրեւ մարդ, զգայուն եւ ցաւակից սիրտ մը կը կրէ կեանքի ժառանգաղուրկներուն եւ մանաւանդ անտեսական տագնապի զոհերուն նկատմամբ, որոնց՝ իր տիար միջոցներուն ներած չափով օգտակար հանդիսանալէետ չի կենար։ Իրրեւ քահանայ՝ իր աղուոր ձայնէն ու

բաւական կոկիկ երգեցողութիւնէն ուրիշ բարեմասնութիւն չունի։ Սակայն արդար ըլլալու համար ստիպուած ենք խոստովանիլ թէ՝ այս «տելի տօղու» քահանան իր պակասութիւններուն քաջութիւնն ունի դնել, եւ իր արհեստակիցներուն — կարդակիրներուն պիտի ըսէի — չատին նման կեղծ բարեկրօնութեան եւ առերեւոյթ մաքրակեցութեան դիմակէն չխաբուիր այնքան։

Իզմիր ԱՐՔՈՒՆ

ԽՈՐԹ ՄԱՅՐԸ

կամ

ԵՂՆԻԿ ԱՂԲԱՐԸ

Բլլակի մը կողը չուլլուած տնակի մը մէջ Աստու օրը խաղք ու խայտառակութիւն կը պատահի, եւ միշտ սա ձեւ անէծքներ — երկուքդ ալ մէկ պրուճ ըլլաք, խակ կոտոր, ճղակոտոր ըլլաք — կը թռչին մօրուն մը բերնէն դէպի երկու անմեղ մանուկներ, որոնց միայն յանցանքը իր բուն զաւկէն աւելի զեղցիկ ըլլալնին է։ Առոնց հայրը ճանճրացած այս տնական սիրտ հատցնող վէճերէն կ'ուզէ վերջ մը տալ անոնց, իր երկու զաւկները — մանչ եւ աղջիկ — կորնցնելով։ Օր մը մոլեռնուլոսուն կ'առնէ զանոնք եւ կ'երթայ ա'նպիսի տեղ մը ուր մարդու հոտ չի գար եւ ճանճ չի բզզար։ Հոդ կանդնած՝ վայրկեան մը կը մտածէ եւ ընելիքը կ'որոշէ։ Մօտակայ բլրի մը վրայ հանելով զանոնք կ'ըսէ. «Զաւակներս հիմա դուք ծարաւցաք, ասկէ վար աղուոր աղբիւր մը կայ, սա հայը կը գնալեմ, դուք ալ անոր տեղը։» Եւ ծոցէն հաց մը հանելով բլուրնիվար կը գնալէ, որու տակէն երկու մանկիկները կը վազեն։ Բլուրին ստորոտը կը հասնին եւ ջուր չի կայ։ Աղբիւր ջուր, անդին ջուր, ջուր չի կայ։ Խեղճերը ճամբաներնին կը կորնցնեն ինչպէս նաեւ իրենց հայրը, որ առանց ետին նայելու ոտք կը վերցնէ։ Այս առեն երկու մանկիկներուն բերնէն աղէտք մը կը թռի իրենց հօր ետեւէն. «Ա՛խ, պապա, ոտքդ անանկ փուշ մը մտնէր որ ալ չկրկէր»։ Առնոց անէծքը կը հասնի իրենց հօրը։ Գիշերը վրայ կու գայ, եւ սա երկուքը ծաղկանց նախանձը չարժող անմեղութեամբ մը կը քնանան։ Առտուն երբ արեւը կը ցաթէ, քոյր ու եղբայր կ'սկսին ասդին անդին չրջիլ եւ կը հասնին աղբիւրի մը քով ուր կ'ուզեն ջուր խմել, բայց յանկարծ քոյրը կ'ըսէ «Մի՛ խմեր, եղբայր էդ կ'ըլլաս», քիչ մը անդին ուրիշ աղբիւրի մը քով կ'երթան, բայց դարձեալ աղջիկը կ'ըսէ. «Մի խմեր աղբար, կով կ'ըլլաս», այսպէս երրորդ մը եւ չորրորդ մը։ Վերջապէս, աղբարը սաստիկ ծարաւցած կ'սկսի խմել աղբիւրէ մը, ուրկէ խմել կ'արգիլէր քոյրը ըսելով. «Մի խմեր, աղբերուկ, եղնիկ կ'ըլլաս», եւ երկայն կոտոշներով (եղջիւր), աղուոր եղնիկ մը կ'ըլլայ։ Այն առեն եղնիկը կը զառնայ եւ իր քրոջը կ'ըսէ որ հոգ ըրտնուող ծառին վրայ ելլէ եւ ինքն ալ երթայ կերակուր դտնելու։ Այսպէս տարիներով հոգ կ'ապրին Ասուածոյ ապովը (պահպանութեամբ)։ Մոռնալով այն տունը ուրկէ աղատելու համար իրարու չատ անգամ կ'ըսէին. «Հոս տունէն աղատէինք, հայը փուչին թաթխէինք, ուտէինք»։

Օր մ'ալ երբ եղնիկ աղբարը կերակուրի դացած էր, հարուստ մարդու մը ծառաները իրենց հօտը այդ աղբիւրը ջրելու կը բերին։ Անասունները երբ ջուրին կը մօտենան՝ խրտչելով կը փախչին, ոչ ոք դիտէ թէ ինչո՞ւ։ Վերջապէս հովիւներէն մէկը ջուրին կը մօտենայ, կը տեսնէ որ, ի՞նչ տեսնէ, արեւուպէս աղկեղ, անլման աղջկայ մը դէմքը կը ցոլանայ ջուրին մէջ։ Առանց տընտընալու, այդ հովիւը կը վազէ եւ իր տիրոջ տղուն լուր կու տայ։ Այդ տղան ալ կուգայ կը տեսնէ՝ այնպէս դեղցիկ աղջիկ մը կայ որ արեւուն կ'ըսէ «դիր, եթէ ոչ ես կ'ելլեմ», կ'սկսի անոր պատիլ որ վար իջնէ, բայց աղջիկը երբեք մտիկ չ'ընէր։ Անմիջապէս այդ ե-

բիտասարդը կը հրամայէ որ ծառը կըտրեն, բայց այդ օրը արեւպատաքի[1] մօտ ըլլալով՝ գործը միւս օրուան կը թողուն։ Իրիկունը, երբ եղնիկ աղբարը կուգայ, քոյրը անցած դարձածը կը պատմէ, ուստի եղնիկ աղբարը կ'սկսի այդ ծառը լզել և այնչափ կը լզէ որ ծառը չափազանց կը հատնայ եւ կը բարձրանայ։

Միւս օրը կուգան հովիւները եւ գործի կ'սկսին, արուն-քրտինքի մէջ կը մնան մինչեւ որ կը յաջողին ծառի կէսը կտրել, բայց ա'լ այնչափ մը կը յոգնին, որ կը թողուն կ'երթան, յաջորդ օրը մնացածը կտրելու նպատակաւ։ Իրիկունը եղնիկ աղբարը կուգայ դարձեալ եւ կ'սկսի լզել այդ ծառը, այնպէս որ առաջինէն քառապատիկ հատ ու բարձր կ'ըլլայ։ Քանի մը օրեր այսպէս կը չարունակուի և ալ այդ հարուստ երիտասարդը կը յուսահատի եւ կը դիմէ քիւիւէ պինէն, կէօկէ չըխան ճէտու խարիւլ մը, որ նոր մազ մը չամիչ առնելով՝ կուգայ այդ ծառին տակ կը նըստի, հեյրելու (մաքրելու) համար։ Աղջիկը վերէն կը տեսնէ թէ այդ կինը չամիչին կոթերը կ'առնէ եւ չամիչը կը նետէ եւ չկրնալով համբերել՝ կը պօռայ. «Մամիկ, մամիկ, ինչո՞ւ այդպէս կ'ընես»։ «Օղուլ, աչուըներս չի տեսներ, էկո քիչ մը եարաըմ ըրէ» կը պատասխանէ մամիկը։ Աղջիկն ալ անմիջապէս ծառին կ'ըսէ «ծոիր» եւ ծառը կը ծռի, ու ինքն ալ վար կ'իջնէ։ Ս.յս առնն մամիկին թելադրութեամբ դարանակալ եղող հովիւները վրայ կը հասնին եւ աղջիկը յափշտակելով առօք փառօք իրենց տիրոջ կը տանին։ Եղնիկ աղբարը իրիկունը կուգայ որ քոյր չկայ, ճամբաները հատուտելով կ'երթայ այդ տանը դրան առջեւ կը կայնի ուր կը գտնուէր իր քոյրը։ Բոյրը պատուհանէն տեսնելով իր եղբայրը ներս առնել կուտայ։ Եղնիկ աղբարն ամէն իրիկու հարսին ու տեսին ոտքերուն տակ կը պառկէր, բոլորովին գոհ իր վիճակէն։

Եղնիկ աղբօր եւ իր քրոջ պատմութիւնն ատկէն տեղ կը լսուի։ Օր մը ատոնց մայրն ալ լսելով կ'ըսէ իր երկան «Արի մարդ, երթանք այդ հարուստ մարդուն տունը երթամ և տեսնեմ թէ չըլլայ որ այդ աղջիկը, որուն վրայ այնքան կը խօսին, մեր աղջիկը ըլլայ» եւ կ'երթան։ Երբ դուռնէն ներս կը մտնէ իր աղջիկը կը ճանչնայ եւ կ'սկսի բոզլաց(*) ընել (առատ լաց) եւ ըսել թէ զինք եւ իր աղբարը կորսնցուցած օրէն ի վեր ոչ գիշեր քուն եղած է եւ ոչ ցորեկ եւ թէ իր կերածն իսկ կռնակը դացած է, եւ հիմա զինք ատանկ ողջ ատողջ գտնելուն համար կը վախնայ թէ խնդալէն մեռնի։ Աղջիկն ալ՝ մոռցած անցեալը՝ կը փաթթուի իր մօրուին վիզը եւ կ'սկսի լալ։ Ցետոյ իր հօրը վրայօք կը հարցնէ եւ թէ փափաք կը յայտնէ անոնք տեսնելու։ Անմիջապէս կեսուրէն հրաման կ'առնէ եւ կ'երթայ։ Երբ տունէն ներս կը մտնէ, կը տեսնէ որ հայրը դունատ, ոսկորն ոսկորը անցած, մահճին մէջ հազիւ կրնայ կողմը փոխել եւ թէ ոտքին վրայ ծառ մը կ'աճի։ Աղջիկն անմիջապէս իրենց անէծքը միտքը կը բերէ, և հօրը վիզը պլլուելով՝ նեղսրտութիւն կը խնդրէ, ու իր քով գտնուած պզտիկ առեղով մը այդ ծառացեալ փուչը կը հատնէ, որը հանելու համար մինչեւ այդ ատեն ամէն ջանք ի դուր եղած էր։ Հայրը գոհ եւ ուրախ է, ու բան մը չկայ տան մէջ որ ուրախութեան արգելք ըլլայ։ Մէկ, երկու օր անցնելէ ետքը մօրուն կ'առնէ իր աղջիկը եւ լոգցնել կը տանի գետի մը եղերքը, ու երբոր ատոնք պլլուն վրայ աղէկ մը օճառը կը փրփրցնէ, այնպէս որ աղջիկը բան չի կրնար տեսնել, ոտքով կը զարնէ եւ կը ձգէ ջուրը, յետոյ անոր լաթերն առնելով տուն կուգայ եւ իր բուն աղջիկը կը հագուեցնէ անոնցմով, այնպիսի

[1] Կ'երեւի թէ այս բառը կազմուած է արեւ ու թուրք. պաթմաք բառէն, եւ ոչ թէ արեւ ու պատել բառերէն։ Ս. Խ.

[1] Պոռնիկի լաց։

տգեղ աղջիկ մը, որ երեսը նայողը քա-
ռանուն տարի բախտէ կը զրկուի։

Մէկ օր մ'առտուն կանուխ կ'ելլէ այդ
մօրուն եւ իր բուն աղջիկը կը տանի իր
կորսնցուցած աղջկան առնանցը, իբր ի-
րենց հարսը։ Եղնիկ աղբարը կը վազէ,
կուգայ իր կարծեցեալ քրոջ քով, բայց
անմիջապէս ետ կը քաշուի։ Գիշերը,
եղնիկ աղբարը երբ սովորականին պէս
պառկիլ կուգար հարսին ու փեսին ոտ-
քերուն տակ, սկսաւ տրտունջներ ընել
ըսելով. «Ասի իմ աղկէկ քուրուկը չէ»։
Ա յդ աղջիկը վախնալով որ այդ եղնիկը
իր գաղտնիքը պիտի յայտնէ, կ'ըսէ «Աբի
մարդ, ձանձրացայ ըս եղնիկ աղբօրմէս,
ա՛լ թող չի գայ ոտքերնուս տակ պառ-
կի»։ Քանի մը օր ետքն ալ ծանր հի-
ւանդութիւն մ'ունենալ կը կեղծէ և չա-
րունակ «Ես եղնիկի միս կ'ուզեմ, ես
եղնիկի միս կ'ուզեմ» կը կրկնէ։ «Էրիկն
ալ կ'ըսէ. «եղնիկ չկայ, կուզե՞ս որ եղ-
նիկ աղբարը մորթենք»։ «Ա յո» կ'ըսէ
աղջիկը տքրտալով։ Միւս օրը դանակ-
ները կը սրեն, պղինձները կը չարեն որ
եղնիկ–աղբարը պիտի մորթեն։ Եղնիկ
աղբարն ալ անցած–դարձածը գիտնալով
կը խնդրէ որ տեղ մը երթայ ու չու-
տով գայ։ Կը թուլատրեն որ եղնիկ աղ-
բարը երթայ իր ուզած տեղը։ Ժամ
մը, երկու ժամ անցնելէն ետքը եղնիկը
կուգայ, բայց այն դանակները որ զինք
մորթելու համար պատրաստուած էին,
բթացեր եւ պղինձներն ալ ծակած էին։
Հետեւեալ օրը նորէն նոյն պատրաստու-
թիւնները կ'ըլլան եւ նորէն նոյն բանը
կը պատահի։ Ուստի, երբ օր մը դար-
ձեալ եղնիկ աղբարը իր խնդրած տեղը
կ'երթայ, հարուստ տղան ալ կամաց-
կամաց ետեւէն գնաց։ Տեսաւ որ եղնիկ
աղբարը գնաց դէտին եղրը եւ սկսաւ
սա պէս պօռալ.

«Քուրուկ, քուրուկ, ձան քուրուկ,
Աչքերը մըրձան քուրուկ,
Եօթը դանակ սրեցին
Եօթը պղինձ չարեցին
Եղնիկ եղբօրը համար
» » :»

Դետէն ալ ձայն մը լսուեցաւ որ կ'ը-
սէր.

«Աղբար, աղբար ճան աղբար
Աչքերդ մըրճան աղբար
Եօթը դանակ թող չմի (բթանայ)
Եօթը պղինձ թող ծակի»։

Հարուստ տղան այս խօսակցութիւնը
լսելուն պէս, տուն կուգայ եւ կը հրա-
մայէ որ իր ծառաները իրենց թոռերը
(ուռկան) առնեն եւ երթան այդ գետը
ձուկ որսալու, եւ ինքն ալ հետերնին
կ'երթայ։ Երբ առաջին թոռը կը նե-
տեն՝ խոշոր ձուկ մը կ'ելլէ եւ մեծ զար-
մանքով կը տեսնեն որ այդ ձուկը գե-
ղեցիկ աղջիկ մը կը փսխէ։ Հարուստ
տղան անմիջապէս կը ճանչնայ իր նշա-
նածը եւ ուրախութեամբ զանի տուն կը
տանի։ Աղջիկը իր գլխուն եկածները
կը պատմէ, հարուստ տղան հասկնալով
եղած դաւը, այդ կեղծ հարսը — մօ-
րուին բուն աղջիկը — կը կապէ խենդ
ջորիի մը ոտքը որ քարէ քար զարնելով
զայն կը փսորէ, էն մեծ կտորը ականջը
թողլով։ Իրենք ալ դարձեալ քառասուն
օր, քառասուն գիշեր հարսնիք կ'ընեն։

Վերջն ինկաւ երեք խնձոր, մէկը այս
հեքեաթը պատմողին, մէկը «Բիւրակն»ի
աղնիւ ընթերցողները զբաղցնողին եւ
մէկն ալ... քիչ մնաց ինծի պիտի ըսէի
եթէ իմ հետաւոր ու պաշտելի բարե-
կամս չ'իյնէի։

ԱՏԻԼ

Խարբերդ–Մեզրէ

ԱՆՁԿԱՆՕՔ ՍՊԱՍՈՒԱԾ

ՇԱՐԱԴՐՈՒԹԵԱՆ ԲԱՆԱԼԻՆ

Նորեն յոյս տեսաւ

— Ի պէտս դասատուաց —

Կը գտնուի զրավաճառներու քով,
Գին 7 ղրչ։

ՊԱՀԱՊԱՆ ՀՐԵՇՏԱԿԻՍ

1. Ո՛վ պահապան իմ հրեշտակ,
Որ կը հրսիկես զըլխուս վերեւ,
Իս պահպանէ իմ բեւիդ տակ
Եւ շրևորհէ ինձ օր ւ՛արեւ։

2. Խաղաղ հուևըս չխանգարի,
Քաղցր երազներ տեսնեմ միայն.
Մայրիկս անուշ, հայրըս բարի
Շա՛տ օրերով ապրած մրևնան։

3. Թող կապուտուրի միտքս յոգնած,
Եւ ըսասնայ ոյժ ու կորով.
Կանուխ եղլեմ ես առտըւանց
Մորմիմ հատարս արթուն մըտով։

4. Բուևը հանգիստ կուտայ մարդուն
Կ՛ըևէ առողջ, զըւարթ, արի։
Ո՛վ իմ հրեշտակ, հսկէ՛ արթուն,
Բեզ կը մաղթեմ գիշեր բարի։

ՍՄԲԱՏ ԳԱԻԹԵԱՆ

(Մանկական անհիպ բանաստ.)

ՓՈՔՐԻԿ ՉԻՆԱՑԻՆ

Ա. Ս. Երեցեան

Տղայ մ՚որ աչխարհիս ամենամեծ մարդը ըլլալու ի գնէ որոչուած էր, իր մանկութեան օրերուն մէջ իսկ գիտութեան ու մտածութեան համար մանաւոր ճաշակ մ՚ունէր որ կարծես միայն իմաստութեան համար կը փթթէր։ Երբ բան մը կը սորվէր, զայն անմիջապէս իր ընկերներուն ալ հաղորդելու կը ջանար, եւ այս ա՚յնչափ հաճութեամբ ու այն աստիճան յաջողութեամբ կ՚ընէր որ մարդ կրնար դիւրութեամբ գուշակել թէ օր մը ամէնէն անտարբերներն իսկ պիտի գրաւուէին ու լուսաւորուէին այս պզտիկ չինացիէն։ Վասն զի ան չինացի մըն էր։

Աւելի չմանցունէք երբեք այն կապիկներուն որ քթերնին ու բերանին ծռմռկելով՝ իրենց հայրենակիցներուն անչնչան ձեւադործները աչխարհի ամէն կողմը ծախելու կը տանին։ Աւելի խորհող մըն էր, տակաւին պզտիկ, չատ պզտիկ որ իր դեղին գոյնին հետ մէկտեղ երեսին վրայ չնորհ ու աղնուութիւն կը փայլէր։ իր դէմքին չուրջ բարութիւն մը ու խաղաղ զօրութիւն մը կ՚արտայայտուէր։

Տակաւին երեք տարեկան էր ան, երբ իր հայրը իրեն մեծ ու ճերմակ կաուս մը նուէր տուած էր զոր չատ կը սիրէր. անոր վրայ իմացականութեան նչաններ տեսնելով՝ ուղեց դասիարակութեամբ մչակել զայն։ Շատ անգամ կը տեսնէին ղինքը որ իր հօրը տանը սեմին վրայ նստած ու իր սիրելի անասունը ծունկերուն վրայ առած կը գգուէր, ու անոր առջեւ բաց գիրք մը կը բռնէր։ Կաուն մէկ բան մը դէթ կրնար հասկնալ. համոզուած էր թէ իր Տէրը ղինք չատ կը սիրէր ու ղինքը չարչարելու գաղափարն իսկ չունէր. ուստի իր թաթը վստահութեամբ կուտար անոր, եւ ան ալ զայն իր գրքին երեսին վրայ կը պատկերներ ու իր սորված տառերուն վրայ կը կենար, ուրոյն տառնը՝ բացորոշ բառերով ու դգուող ձայներով զանոնք իր կատուին ալ բացատրելու կ՚աչխատէր։ Կատուն որ իր տիրոջը պէս պարզ չինացի մըն էր, սեւ պիծով մը ճեղքուած իր կանաչ աչքերովը անոր կը նայէր ու իրեն ուղղուած խօսքերուն համար զարմանք իսկ չէր յայտներ. մտիկ կ՚ընէր. կը խորհէր, կարծես, բայց քառը կը պակսէր որ ղինքը բացատրէր։ Երբ իրեն ուղղուած հարցումներուն պատասխանել ուզէր, անհասկնալի մրմունջներ ու պարզ մլաւիւններ էին որ իրմէ կ՚ելլէին։ Տղան՝ այս իր միջակ յաջողութեանը կը սխրէր, բայց չէր յուսահատիր. «Այսօր բաւական է, կ՚ըսէր իր աչակերտին, վաղը նորէն պիտի սկսինք, եւ դուն պիտի ջանաս որ բացատրես զքեզ ու աւելի բան սորվիս. ամբողջ օր մ՚է որ կ՚աչխատիմ իմ սորվածս քեզի ալ սովրեցունելու համար»։ Շատ անգամ այս պզտիկ չինացիին հայրը՝ կը պահուէր տեղ մը ու իր տղուն այս անձնուիրութեան գործին մէջ ունեցած քաղցր յարատեւութեան վրայ կը զարմանար, և իր մանկական այլանդակութեանց մէջ խիստ վաղահաս մտքի մը նչանները տեսնելով կը հիանար, ու մեծ յոյս ունէր թէ ան՝ օր մը՝ չատ մեծ իմաստուն մը պիտի ըլլար. — իրօք ալ այնպէս եղաւ։

Տարուան ամենագեղեցիկ ամիսին մէջ, օր մը, երբ արեգակը նոր ցաթած, իր ոսկեհեր ճառագայթներուն բոցովը ծաղիկները կը ներկէր, մանուկը որ տասը լուսին (ամիս) աւելի մեծ էր, իր հօրը պարտէզին մէջ կը դանուէր, ու իր հանդարտ աչքերովը ակնդետ կը նայէր ա՚յն անթիւ ու սպիտակ թռչուններուն որոնք իրենց փայլուն թեւերովը օդը կը գծէին։ Խորհրդաւոր հրապոյր մը ղինքը այս տեսարանին կը գամէր։

Հոն, իր հետը, ուրիշ տղայ մըն ալ կար. իր հօրը գրացիին զաւակը։ Այս տղան տակաւին չէր կրնար քալել, բայց կը սիրէր, չորս թաթի վրայ ինկած, մարգագետնին վրայ սողալ։ Ուրիշ մարդ չկար հոն, միայն մեր փոքրիկ չինացիին սպիտակ կատուն որ իր գրագիտութեան մէջ միչտ նոյնն էր, թէպէտեւ իր աչերը

երբեք չէր յուսահատիր երբ կը տեսնէր թէ անոր ռահվիրական մլուիւնն էր որ միշտ կը կրկնուէր ու՝ իր բոլոր աչխատութիւնը հակառակ, ան բառ մ՚իսկ չէր արտասաներ տակաւին։

Մինչդեռ այս երկու մանուկներու հայրերը առնը նստած, հանդարտ կը զբուցէին ու իրենց սովորական թէյերը կը խմէին առանց իրենց զաւկըներու վրայ խորհելու, անոնցմէ պզտիկը՝ որ կաթէ նոր կարած էր, ծաղկոտ խոտերու մէջ ու ջուրով լեցուն ճենապակեայ մեծ կաթսի մը քով կը խաղար։ Այս աւազանման կարասը ուրկէ ջուր կ՚առնուէր պարտէզը ջրելու համար, եւ ուր պարտէզը բնակող բոլոր թռչունները կուգային իրենց ծարաւը անցընել, լիանով (=ոլորուն բոյս մը) չրջապատուած նեցուկներու վրայ կը կենար եւ որոնց հոտաւէտ ճիւղերը իր չուրջը հովին վրայ կը տարածուէին։ Կարասը գետինը թաղուած էր եւ իր եզերքը չուրջը պատող խոտերէն չատ քիչ բարձր էր։

Տղաներէն ամէնէն մեծը ծառի մը տակ նստած կը կարդար։ Բիչ մը դագրած էր միայն դիտելու համար իր կատուն որ այդ միջոցին տարօրինակ խաղ մը կը խաղար։ Տան ծառաները այդ անասունին խաղի համար հաւկիթ մը տուած էին, եւ ան ալ զայն գլորելով մինչեւ հոն բերած էր ու լուրջ խաղ մը կը խաղար անով։ Բանի որ տղաքները կը քալէին, ինքն ալ իր հաւկիթը աջ ու ձախ գլորելով անոնց եւսւէն եւ երբեմն ալ առջեւէն կը վազվռտէր, բայց երբ տղաքը դադրած ու իրենց գործին զբաղած էին, խեղճ կատուն իր խաղալիկին աւելի լուրջ աչքով կ՚սկսէր նայիլ։ Կամացուկ մը հաւկիթին կճեպը կը լըզէր, ու իր թաթերովը զայն աջ ու ձախ դարձնելով կը մլաւէր, եւ երբեմն ալ իր աչքերը դէպ ի տերը կը տնկէր ու կարծես խորհուրդ կը հարցնէր անոր։ Խելացի մանուկը այս հարցման նչանակութիւնը կը հասկնար։ «Այո, կ՚ըսէր, լաւ ; հաւկիթ մը, բայց ուտելու համար կոտրել պէտք է։ դժբախտաբար ինչ ընելդ չես դիտեր։ օ՜ն, կոտրելու միջոց մը խորհէ, անչուչտ դուն կ՚ուզես որ քեզի օգնեմ, կը հասկնամ ատ, բայց տե՛ս, պէտք է որ քու գործդ դուն գլուխ հանես ու ուրիշին օգնութեանը դիմես ա՛յն ատեն միայն, երբ բացարձակ պէտք մը կ՚զգաս անոր. լաւ դիտցիր՝ թէ՛ հաւկիթ կոտրելու և թէ՛ կարգալ սորվելու համար աչքերդ բանալ պէտք է. նեղուիլ, չարչրկուիլ. դուն ասանկ ընել չես սիրեր. սիրելի կատո՛ւս, կը ցաւիմ քեզի ըսելու թէ դուն ծոյլ ես։»

Հազիւ այս խօսքերը լմնցուց, կատուն որ կարծես կը քնանար, մէկէն նետուեցաւ հաւկիթին վրայ, ու թաթի լաւ հարուածով մը, զայն իր քովը գլորած քարի մը վրայ նետեց. կճեպը կոտրեցաւ, եւ առանց ժամանակ տալու որ մէջինը գետինը տարածուէր, իր ընաձիր արագութեամբը նետուեցաւ ու անոր հնդուկ մասը լափեց անմիջապէս։

«Ահա՛, այս չատ լաւ է, ըսաւ իր պզտիկ տէրը, դուն փորձով հասկցար թէ՛ յաջողելու համար, ուզելը բաւական չէ, գործել ալ պէտք է. հիմա որ դուն ասիկա հասկցար, գալով ընթերցանութեան դասիդ՝ չանքս աւելի արդիւնաւոր պիտ՚ըլլայ ու դուն պիտի յառաջադիմես»։

Տղան նորէն սկսաւ կարդալ, մինչդեռ իր փոքր ընկերը՝ իր թեւերուին ու ճիւերովը՝ անհամբեր ճիգեր կ՚ընէր մարգագետնին վրայ բան մը ընելու համար, եւ առանիով մինչեւ ճենապակեայ կարասին քով հասած էր։ Հոն իր ուշքերուն վրայ կանգնեցաւ ու յաջողեցաւ կարասին մէջը տեսնել։ Սքանչելի՛ տեսարան. կարմիր, ոսկեգոյն ու սպիտակ ձուկեր չողչողուն ջուրին մէջ կը դառնային, կ՚ելլէին ու կ՚իջնէին։ Սակէ զատ բան մըն ալ կար հոն. անոնց մէջ տեղը, ջուրին երեսը, ուրիչ ոչէ տղայ մըն ալ կար որ իրեն պէս ապչած ու հիացած, ժպտուն երեսով իր կողմէ կուգար, երբ ասիկա աւելի ծռած՝ մէջը կը ժպտէր։ Խելօ տղան նոյն իսկ իր պատկերէն սքանչացած, չանք կ՚ընէր որ միւս տղուն աւելի մօտենայ, եւ այն աստիճան ձեռաց-ոտից տուաւ որ չիան-

ներու օգնութեամբը, ինքզինքը կարասին եզերքը հասցուց ու բռնեց զայն. իր ձեռքերը կարմիր ձուկերու մէջէն ընկերոջը կրկնցուց. այս յանկարծակի չարժումը իր հաւասարակշռութիւնը կորնցուց ու մանկիկը գլուխն ի վար ջուրին մէջ ինկաւ:

Այդ անկումէն ելած աղմուկը մեր պզտիկ ընթերցողին ալ ուշադրութիւնը դրաւեց. ցատքելով՝ աւազանին քով գնաց, Իննչ ընէ. տեսաւ որ տղան՝ ջուրին մէջ ինկած, ոտքերն ու գլուխն կ'ներքցնէր միայն. ինքն ալ չատ պզտիկ էր, անոր հասնելու եւչատ տկար՝ զայն ջուրէն քաշել հանելու համար. տունն ալ չատ հեռու էր ու ձայնն հոն չէր հասնիր. կատուն միայն կար ու անոր նեղութեանը կը մասնակցէր, ու խղճալի կերպով կը մլաւէր. իր աչերը լեց ղինքը. անոր հաւկիթը կոտրելու եղանակը յիշեց ու իր մտքին մէջ լոյս մը ծագեցաւ. նոյն եղանակը պիտի կրնար միայն իր խեղճ փոքրիկ ընկերը ազատել. իր երկու ձեռքով կարասին տակ դրուած մեծ քարերէն մէկը բռնեց ու իր ունեցած բոլոր ուժովը կարասին վրան զարկաւ ու զայն կոտրեց, անմիջապէս ջուրը պարպուեցաւ, անանկ որ երկու վայրկեան վերջը պուտ մ'իսկ չի մնաց հոն. տղան քիչ մը չատ ջուր խըմած էր, բայց խեղդուած չէր. Քանի մը վայրկեան առանց չարժելու մնաց ու խմած ջուրը բոլորովին դուրս տուաւ. յետոյ ելլելով՝ իր ազատարարը ճանչցաւ ու ժպտեցաւ անոր որ ղինքը, թէպէտեւ չատ նեղութեամբ, մարգագետնին վրայ տարաւ:

Երկուքն ալ տուն դարձան եւ մեծը պատմեց հղելութիւնը առանց մոռնալու աչխատութեան ա՛յն մասը որ իր կատուին կը վերաբերէր:

Կը խորհիք բնականաբար որ կարասը կոտրելուն ու մէջի ձուկերը մահուան վտանգելուն համար իրեն բան մը չըսուեցաւ:

«Սիրելի զաւակս, ըսաւ իր հայրը, գթած յուզումով մը անոր նայելով, երկինք քեզի բարութիւն ու խմաստութիւն տուած է. Անոր օրհնութիւնը քու եւ քու ծնողացդ վրայ էր»:

Այս տղուն անունը «Բօնկ-Ֆիւ-Ցէ» էր զոր մենք կոմիթիւկիոս կը կոչենք որ Չինացոց մէջ գիտութեան ու բարոյականութեան օրէնսդիրն եղաւ ու բոլորովին բարոյական կրօնք մը հիմնեց:

Խարբերդ-Մեզրա ԲԻԵՌ ԹԱՇՕ

ՍԻՐԵՐԳ

Ծո՛վ ծո՛վ մազեր ադամանդե գանգուրներ,
Հոգիիս մէջ կը ցոլանամ զերդ նաճանչ,
Իմ տխրութեանս դանդիուն մըրիկ՝ հոգեանջ,
Կը փոխարկէ Եդեմի մը՝ որ է Սէր:

Ա՜հ խոպոպներդ՝ ա՛յդ սեւ ամպերն երկնային,
Երկւորեակ աստղեր ցոյց տան իրենց տակ,
Խաժ գոհարներդ են տարփանքի զոյգ վտակ,
Ուր՝ իմ իղձերս պլպուլին նեռ սէ՜ր յային:

Մարմինդ բիւրեղ մ'է աննիւնեն հոսքամուած,
Ծիր կաթինն այն՝ է հեռս պատկերդ երկնի մէջ,
Ա՜հ իմ սէրը է տիեզերք լուռ ե՛ աննէջ,
Եկ ալ ուրեմն զգուել այս սիրտս հրայրեաց:

Լա՜նջդ է Դրախտն այս աշխարհի երազած,
Զոյգ Եսպերեան խնձորներն այն հո՛դ կախուին,
Սէր՝ հուր՝ տարփանք կաթեն՝ ժայթքեն զերթ լուսին,
Հայե՜ս հոգիս՝ խրմես նեկտարս ա՛հ Աստուած:

Աչիս արցունքն ասղի յոյսի պես հոսի,
Բայլերուդ տակ յիշատակիդ շիրմին վրայ,
Տենչերս վառին աստղերուն պես ձայնեդ «Ա՜հ»,
Եղո՜ւկ կեանքս ալ ըրիր դամբան մը յոյսի:

Երազ մ'ես դու, հրեշտակներու միտքի երգ,
Հեռի՜... հեռի՜... տիեզերքն ըրիր դամբան լուռ,

Ժըպիտ՝ արցունք եղա՜ն ողբերգս—վիշտի հուր,
Լըւացուեցայ վիշտերուս մէջ սե՛ւ ու մերկ:
Աւերա՜կ մ՚եմ՝ բուերու բո՛յն մահաւ ստուեր,
Առանց ձեզի գիշե՜ր մ՚է սիրտս անյատակ,
Հոգիս՝ եղե՜րգ, կեա՛նքըս՝ արցո՜ւնք,
մա՜հս պսակ...,
Ծո՛վ ծո՛վ մազեր, ադամանդեայ գանգուրներ:

ՄԻՀՐ. ԹԱՊԱԳԵԱՆ

ՓՈՔՐԻԿ ԿԱՏԱԿԵՐԳՈՒԹԻՒՆ ՄԸ

Գիտէք արդէն որ Աղջիկաեսի սովորութիւնը բոլորովին վերցուած չէ մայրաքաղաքիս մէջ: Երիտասարդներէն չատերն երբ կին մը առնել ուզեն՝ այնպէս կը վարուին, ինչպէս կը վարուիմ ես, երբ կով մը կամ ձի մը առնել ուզեմ. աղջիկն իրենց ազգականներուն աչերով կը տեսնեն եւ, եթէ հաւնին, սակարկութեան կը սկսին. իսկ եթէ չհաւնին՝ ուրիշ աղջիկ մը տեսնելու կ'երթան: Ժամանակաւ սովորութիւն կայ եղեր աղջիկները բաղնիքի մէջ ալ քննել տալ, համոզուելու համար թէ մարմինը թերութիւններ չունի: Ահ, ո՛րչափ մարմնապաշտ են մարդերն ամուսնութեան մէջ, ո՛վ մարդեր, դուք մարդեր, դուք մարդ չպիտի ըլլաք: Հոգւոյն բաղնիքն ալ քաւարանն է, բայց ոչ ոք քաւարան կ'երթայ իր առնելիք աղջկան հոգւոյն թերութիւնները տեսնելու համար... միայն այն էրիկներն, որ տգեղ կիներ ունին՝ քաւարան ղրկել կուզեն իրենց կիները...: Մարդերն աւելի նիւթապաշտ են քան հոգեպաշտ. ի զուր կը պոռան առաւածաբաններն թէ հոգին մեծ է քան զմարմին, բայց մարմին գեղեցիկ է քան զհոգի, եւ ամուսնութեան մէջ, կ'ըսեն, մեզի աւելի գեղեցկութիւն պէտք է քան թէ մեծութիւն:

Ո՛վ յիմարութիւն...:

Ներեցէք, նիւթէս քիչ մը չեղեցայ:

Տիկին Թ... ին լուր կը տրուի թէ Սեպտեմբեր երեքին իր աղջիկը տեսնելու համար քանի մը տիկիններ աղջիկաեսի պիտի գան. Տիկին Թ... իրար կ'անցնի եւ անմիջապէս աղջիկը կը կանչէ: Աղջիկը վազելով կուգայ.

— Գեղ տեսնեմ աղջիկս, կ'ըսէ տիկին Թ..., աղուորիկ մը հագուէ սգուէ:

— Ի՞նչ կայ, մայրիկ:

— Քանի մը հիւրեր պիտի գան այսօր. անոնց առջեւը չատ մի խեղդար, որ քաչել տուած ակռաներուդ տեղերը չերեւան:

— Մայրիկ, դուն ալ միշտ ակռաներս երեսս կը զարնես, չորս ակռայ քաչելով ի՞նչ կ'ըլլայ եղեր:

— Չէ, որդի, քունկին բարեյոյզ համար կը խօսիմ կոր, թեւերուդ մէջ մէյմէկ կատր բամպակ թխմէ որ դեր ես բերեսաս:

— Իմ կազմս ի՞նչ ունի որ... տըձե՞ւ եմ...:

— Դուռը կը զարնեն:

— Եկան, եկան, կը պոռայ մայրն եւ դուռը բանալու կը վազէ, աղջիկն ալ հագուելու:

— Ա՞ս է տունը, կը հարցընեն հիւրերը դրան առջեւ:

— Աս է, աս, կը պատասխանէ տիկին Թ..., ներս հրամմեցէք:

— Չէ, չէ, հոս պիտի գաք:

Հիւրերը որ երեք տիկիններէ կը բաղկանային, ներս կը մտնեն:

Պէտք է դիտնալ որ այս հիւրերն ընկերութեան մը անդամներն էին որոնք տունէ տուն պտըտելով տիկիններէ ղրամական նուէր կը հաւաքէին իգական սեռին դաստիարակութեան համար:

— Բարի եկաք, մատաղներ, կ'ըսէ տիկին Թ...:

— Բարի տեսանք, կը պատասխանեն երեք հիւրերն, որոնց մէկը քիչ մը կը սրդոլի մատաղ բառին վրայ, կ'երեւի որ տրմուազել էր:

— Ի՞նչպէս էք, աղէկ էք:

— Փառք Աստուծոյ, ձեզ տեսանք աւելի աղէկ եղանք:

— Ողջ եղիք, աղիկայ ձեր ազնուու-թիւնն է։

— Ի՞նչպէս ժամանակ կ'անցընէք գիշերները։

— Շիտակը կանուխ կը պառկինք, մեծաւորս պտըտել չի սիրեր, հիմակուան զբօսանքներէն ալ շատ չախորժիր։

— Աղէկ կ'ընէք։

Աղջիկն որ աճապարանօք հագուած էր՝ սենեակէն ներս կը մտնէ եւ հիւրերու ձեռները կը թոթուէ։

— Աղջիկս, ձեռք չպաղնե՞ս։

— Տէր ողորմեա, այդ սովորութիւնը չկայ հիմա, կը պատասխանեն հիւրերը։

— Ինչո՞ւ չկայ, թող տուէք որ պագնէ, կ'աղաչեմ։

— Թող չենք տար։

— Իրաւ որ կը սրդոլիմ, հայրն ալ իմանայ նէ՝ կը բարկանայ ինծի, կ'աղաչեմ թող տուէք որ ամէնուդ ալ ձեռները զատ զատ պագնէ, մեղա՛յ, բերանը չի մաշիր ա՛...

— Շատ լաւ։

— Մենք մեր մեծերէն ինչ որ տեսեր ենք նէ անանկ կ'ընենք։ Զեռքէս եկածին չափ աշխատեցայ որ աղջիկս կըրթեմ, ֆրանսերէն ալ սորվեցուցի, (աղջկանը դառնալով) աղջի՛կ, քիչ մը ֆրանսերէն խօսքեր չընե՞ս մատամնեռուն հետ։

Հիւրերէն մէկը մնատամ բառին վրայ կէս կանգնուն վեր կը ցատկէ նստած տեղէն։

— Բաւական ձեռագործ ալ սորվեցուցի, կը չարունակէ տիկին Թ... պարել ալ գիտէ, եթէ կ'ուզէք պարեցէք հետը քիչ մը։

— Թող մնայ այսօր, կը պատասխանէ հիւրերէն մէկը եւ գրպանէն անդորրագիր մը կը քաշէ, մատիտ մ'ալ հանելով ծոցէն։

— Եթէ ուզէք, քիչ մը ֆրանսերէն խօսի։

— Շնորհակալ ենք, խերը տեսանենք, մենք ալ անոր ուսումնականութեանը վստահելով հոս եկանք, եւ շատ ուրախ ենք որ մեր յուսացածէն աւելի կըրթուած եւ պարկեշտ տեսանք զինքը։

Տիկին Թ... կ'ուրախանայ այս յայտարարութեան վրայ, որ իրեն համար կը նշանակէր թէ խօսք-կապը հետեւեալ օրը պիտի ղրկուի։

— Քանի՞ դահեկան դրենք, կը հարցընէ հիւրերէն մէկը, մատիան եւ անդորրագիրն ձեռքին մէջ բռնելով։

— Քանի՞ դահեկան...։

— Այո, ձեր կարողութեանը համեմատ բան մը ըսէք։

— Աւտոր խօսքը հօրը հետ պիտի ըլլուի։

— Հայրը ո՞ւր գտնենք, դուք դիտէք հարկաւ թէ ինչ կրնաք տալ, ատիկա անանկ բան մ'է որ ամէն ամիս պիտի առնուի։

— Ամէն ամիս ինչո՞ւ առնուի, ասանկ գործի մը ելլողը հարկաւ առաջուց պատրաստած է իւր տալիք ստակը։ Բայց ես ալ ձեզի բան մը հարցընեմ։

— Հարցուցէք։

— Այս ստակն որու որ պիտի տանք նէ՝ ան ալ գոնէ դրամագլուխ մ'ունի՞։

— Ի՞նչ կ'ըսէք տիկին, հազար ոսկիի մօտ դրամագլուխ ունի այսօր։

— Հազա՞ր ոսկի։

— Այո։

— Իմ լսածս հազիւ հարիւր ոսկի ունի եղեր։

— Սխալ է տիկին։

— Քանի՞ տարեկան բան է աս, որ հազար ոսկի կ'ունենայ։

— Հազիւ երկու տարուան կայ, տիկին։

— Ձիս կը ծաղրէք կոր, վատահներ,

— Ծաղրելու ի՞նչ կայ, տիկին։

— Վնաս չունի, բայց ինծի ըսին թէ քառասունի մօտ է եղեր, եւ մօրուքին մէջ ճերմակ ալ ինկեր է։

— Ի՞նչ... մօրո՞ւք... մեր ընկերուհիները մօրուք ալ ունի եղեր...

— Ձեր ընկերուհի՞ները...

— Հապա դուք որո՞ւ համար կը խօսիք։

— Մեր փեսացուին համար չէի՞ք խօսիր։

— Ներեցէք տիկին, սխալմամբ հոս եկած ենք... Պ. Ի...եանի տունն ո՞ւր է։

— Մեր քովի տունն է։

— Թողութիւն կ'ընէք, մենք ընկերութեան մը համար դրամ հաւաքելու եկած ենք այսօր։

— Դուք ալ ներեցէք, ես ալ Աղջիկտեսի համար հիւրեր կը սպասէի այսօր։

Հիւրերը կը բաժնուին աիկին Թ...է, որ պատուհանին առջեւը կ'անցնի կը նստի իր բուն հիւրերը սպասելու։

ՆԱՄԱԿԱՏՈՒՓ

Պարտիզակի «բաժանորդներէն» կը խնդրուի իրենց բաժանորդագինը ուղղակի մեզի վճարել, քանի որ հոն Գործակալ չունինք։

Մալկարա, Մ. Ա.—«Հանդէսի» բաժանորդագինը կանխիկ է։

» Ս. Ս.— Ինդիրը ձեր միակ բաժանորդագնին վրայ չէ, այլ ձեր յանձնարարութեամբ ղրկուած չատ մը թերթերու՝ որոնց փոխարէն նաքարակիա մ'իսկ չէ դանձուած։ «Ապառիկ խմողը կրկին անգամ կը գինովնայ» առածը կ'արդարանայ ասով։

Ատաճա, Յ. Յ. Զ.— Ղրկեցէք «փոխառեալ» բառերը։

Կարիճ, Ա. Ն. Թ.— Ձեր պատասխանին կ'սպասենք։

Տ. Մատեճ, Ա. Գ. — Նամակներդ առինք բայց բաժանորդագին ոչ։

Բաբեռդ, Մ. Ս. — Դանձեցինք 65 ղրչ.։

Մէզրա, Մ. Ե. —Ղրկեցի 55 օր. փոստի ծախքով 174 ղրչ.։

Ռոտոսթօ, Գ. Ե. —Մրարն ստացանք՝ վճարելով 15 դահ.։

Պուրտուր, Ս. Բ. — Բաժանորդագնէ զերծ չենք կրնար ընել։

Պարտիզակ, Գ. Տ. Մ. — Ձեր բաժանորդագրութիւնը կը սկսի Թիւ 33էն, ղրկեցէք վերջամասեան։

Վառնա, Կ. Թ. — Կը սպասենք ձեր պատասխանին եւ անվճար տարեգնեռուն։

Պօր, Յ. Ս. — Ղրկեցինք ձեր ուղածը Ստանալնիդ ծանուցէք։

Պէյրութ, Լ. Բ. —Ղրկեցինք 1—32, մնացած 2 թիւերը պիտի գտնէնք, ղրկենք։

Խարբերդ, Տ. Լ. —Ղրկեցէք վիպակը։

ՄԷՆ ԱՆԳԱՄ

Թէ էս աչխարհս գիւհար գառնէր,
Էն գիւհար վէր սրտիս դրուէր,
Որ արեւու պէս փէլքըտէր,
Արեւս վկայ, սրտէ կ'ասեմ,
Ես էն գիւհար պիտի առնեմ,
Էս խօրօտին «փէչքէչ» անեմ,
Թէ մէկ անգամ, ա՛խ, մէկ անգամ
Ընոր ծամեր ես պագ անեմ։
Թէ որ անձրեւ, ձիւնն ու կարկուտ
Մարդերտի պէս կաթին պուտ պուտ,
Վէր իմ սրտին կարուին ճութ ճութ,
Արեւս վկայ, սրտէ կ'ասեմ,
Ես էն ճթեր պիտի կարեմ,
Էս խօրօտին «փէչքէչ» անեմ,
Թէ մէկ անգամ, ա՛խ, մէկ անգամ
Ընոր ճակատ ես պագ անեմ։
Թէ ծովէն՝ արծաթ, գետեր ոսկի
Դառնին մէկ օր անկարծակի,
Ծալծալ դիզուին նման սարի,
Արեւս վկայ, սրտէ կ'ասեմ,
Թէ որ ընոնց ես տէրն էլնեմ,
Էս խօրօտին «փէչքէչ» կ'անեմ,
Թէ մէկ անգամ, ա՛խ, մէկ անգամ
Ընոր բրտեր ես պագ անեմ։
Թէ աչխըրիս ծառն ու ծաղկունք
Դառնին մէյմէկ ալմաստ ակնունք,
Խաւարցուցին երկնուց աստղունք,
Արեւս վկայ, սրտէ կ'ասեմ,
Թէ որ ընոնց ես տէրն էլնեմ,
Էս խօրօտին «փէչքէչ» կ'անեմ,
Թէ մէկ անգամ, ա՛խ, մէկ անգամ
Ընոր ծրծեր ես պագ անեմ։
Թէ որ արեւ, լուսնակ, աստղեր,
Դառնին մէյմէկ «ճաւահիր»ներ,
Ճղիս բիւղոր չարուին չարեր,
Արեւս վկայ, սրտէ կ'ասեմ,
Ես էն չարեր պիտի քակեմ,
Էս խօրօտին «փէչքէչ» անեմ,
Թէ մէկ գիշեր, ախ, մէկ գիշեր
Էն խօրօտիկ ձիկ խուր անեմ...։

Վան ԾԻԼՎԱՆ

ԲԱՌԱՐԱՆ.—Գիւհէր=գոհար։ Փէլքըտէր=փայլէր։ Պուա=կաթիլ։ Դառնին=գառնային։ Խաւարցուցին=խաւարցնէին։ Էլնել=լինել։ Ճութ=փունջ, ողկոյզանման։ Ճղիս=ճեղինակիս։ Խուր=հիւր, Ընոր=անոր։ Էն=նա։ Խօրօտ=գեղեցիկ։ Բիւղոր=չուրջ։

ՀԱՍԿԱՓԱՂ

9.՝«Աբեւելեան Մամուլի» «Հայ եկեղեցի» յօդուածը. — *Տաղանդաւոր ու բազմարդիւն Մամուրեանի համակարծիք ենք թէ «Հայ եկեղեցին մեզ (ի) կը բաւէ, եւ մեր պարզացման կրնայ հզօրապէս օգնել՝ եթէ փոփոքելի նորութիւնները կատարուին»։* Սակայն կանխակալ կարծիքներով դրուած կը զգանք սա ծանոթութիւնը թէ «*Արդէն Եւրոպացի նշանաւոր աստուածաբաններ կ՚ընդունին որ Հայ եկեղեցին առաքելական ճշմարիտ սահմաններու վրայ հիմնուած է* (ասցայց կ՚ուզենք, ստոյգ բան մը սորվելու նպատակաւ, Խմբ.) *ազատ միապետական ու աստուածպետական հակումներէ* (ապացոյցի կարօտ, դարձեալ, Խմբ.), *ազատ իր ընտրական ու հովուական դործոդութեանց մէջ, եւ զերծ այն ձեւապաշտական, թատերական արարողութիւններէ եւ անթոյլտու ոգիէն՝ որ ժողովրդոց երեւակայութեան քան հոգւոյն կը խօսին եւ սիրտը ճնշման ներքեւ կը դնեն։*»

10. Հայ. տաղաչափութեան դիմակն ալ վար առնուեցաւ. — *Հ. Արսէն Բագրատունի խորագէտ ուսումնասիրելով չարականներու եւ Հայ հին գուսաններու տաղաչափական արուեստը՝ հրատարակ նետեց «Հայ. Տաղաչափութիւն» անունով գիտութիւն մը որ ըստ իր ու իրեն հետեւողներու համոզման, ընդհակ Հայացի, հայ մտքի ծնունդ էր։ Սակայն այս օրերս Պ. Հ. Կրիմմէլի ու Պր. Ի. Տիւվալի ասորական ոտանաւորի կազմութեան վրայ գրած ուսումնասիրութեան մէջ երեւան եկած կանոններուն հայերէնին հետ ունեցած նմանութիւնը տեսնելով կամ աւելի ճիշտ է ըսել՝ նոյնութիւնները, Պրոֆ. Տեղա հայագէտը սա եզրակացութեան յանգած է թէ մինչեւ այսօր Հայուն սեփական համարուած ոտանաւորի կազմութեան արուեստն Ասորիներէն առնուած է։ Ասորականին ու Հայերէնի նոյնութեան կէտերն են.*

1) *Հայերէնի տողի նման՝ ասորականն ալ քառանդամ չափերու բաժնուած է։*

2) *Հայերէնի անդամներու նման՝ ասորականն ալ կրնայ պարունակել երկու, կամ երեք եւ կամ չորս վանկեր, բայց ոչ աւելի։*

3) *Հայերէնի անդամներու նման՝ ասորականն ալ կը կազմուի աւելորդական բառերէ եւ ոչ թէ բառերու հնչածներէ ինչպէս են իտալական, սպանիական, անգղիական եւ այլ լեզուներու մէջ։* (Հմմտ. «Բզմ.» 1899, Մարտ, էջ 105—109)։

Պրոֆ.ի մէջ բերած սոյն համեմատական կէտերն ու նոյնութիւնները մեզի զարմանք չեն պատճառեր երբեք, քանի որ գիտենք թէ Ասորոյ եկեղ. մատենադրութիւնը ո՛րքան մեծ ազդեցութիւն ըրած է մերինին վրայ։ Աթէնքէն ու Բիւզանդիոնէն չատ առաջ, ինչպէս ծանօթ է, Եդեսիոյ դպրոցն ու իր մատենադրութիւնը մեր նախնեաց իմացական ծարաւին յագուրդ տուած են եւ յունական դպրութեան՝ երկրորդ անդամ Ս. Սահակայ ու Ս. Մեսրոպեան օրով՝ մեր մէջ ծաւալելէն առաջ, ասորականն արդէն մեզի ընտանի էր։ Այն չարականներուն զորոնք այլեւայլ հայ միաձիկ վարդապետներու կ՚ընծայենք ձրիաբար, խղճամիտ հետազօտութեամբ մը չպիտի՞ հաստատուի օր մը թէ հեղինակներն ասորի վարդապետներ էին պարզապէս։ Եւ հայ երաժշտութեան խազերն ալ չի պիտի մատնե՞ն օր մը իրենց ասորական ծագումը։ Հ. Յ. Տաշեան իր մատենադրական ուսումնասիրութեանց մէջ, թէեւ ոչ յայտնի, բայց կերպով մը հասկըցուցած է այդ պարագան՝ երբ կը պնդէ թէ Շարականներու ալ խղճամիտ ուսումնասիրութիւն մը պէտք է կանոնագիրքնեբու նման, ինչպէս ինք ըրած է, ասոնց աղբիւրները ճշդելու համար։ Եւ այն կրօնական-քրիստոնէական ծէսերն ու քիչ մըն ալ դաւանաբանական ինչ ինչ կնճռոտ խնդիրներն որոնցմով կը տարբերինք յոյներէն ու եւրոպացիներէն, արդեօք ասորական չե՞ն։ Ակնկալը խօսի «անպոյ առաւելութեանց» թունդ պաշտպաններուն։

ԽՄԲ.

ՁԻՒՆ ԳՆՑԱԿ

Ձիւնը փերթ փերթ իջաւ երկիցիէն եւ չորս դին պատեց ճերմակ սաւանով. լեռ , դաշտ , սար ու ձոր ձիւնով լեցուեցան : Գասէն վերջը , դպրոցին մակոյս տղաքը ջերմոցին շուրջը հաւաքուեցան : Բայց Նշանիկ ու Պետիկ , իրենց հոյրերուն հետ դուրս վազեցին , դպրոցի բակին մէջ դիզուած ձիւնով գնդակ շինեցին ու սկսան գլորել : Գնդակը հետզհետէ կը մեծնար , ու տղաքը կը հրէին , ուժով ուժով կը դարձնէին մինչեւ որ խոշոր գունդ մը եղաւ : Շատ ուրախ էին , ու բնաւ չէին մսխր . ամօթ գիտէին թէ ապառ օդի մէջ խաղալը օգտակար է առողջութեան : Իրենց պզտիկ թեւերով շարժումներ կ'ընէին ու ջերմոցին հով տաքցող , փոշոտ ու աղտոտ օդ շնչող տղոցմէն աւելի ուրախ , աւելի կայտառ ու զուարթ եւ աւելի տաք էին . իրենց թշերը կարմիր խնձորի պէս եղեր էին :

ՆՈՐԱՎԷՊ

ՎԱՐԺՈՒՀԻՆ

Յուլիսի կիրակի մըն է, հրաւառ օրուան մը վերջալոյսը կապոյտ կարմիր ներկած է հորիզոնը ուսկից մաղմաղ կրակի վարդագոյն ցոլքեր կը կաթկթին լուրթ ծովին հանդարտ մակերեսին վրայ։ Ծովեզերքի պատուհաններն իրենց մէջ կը ցոլացնեն արեգակին հրաժեշտի ողջոյնները. այդ կարմրութեան մէջէն խուսափուկ դէմքեր, վարդագոյն ու բոսորագեղ այտերով մերթ կուգան դիտել հակայ հոգեվարքը ոսկի արեւին՝ չքնաղ ու հրաւառ։ Զորս կողմը կեանքը կը խայտայ ցորեկուան խռնչէնքէն ծլած։ Խանութները կը դոցուին։ Համասեռ զոյգեր, երբեակներ, խումբեր զաչտերը կը դիմեն, ոմանք բլուրները կը մագլցին լիաթոք չնչելու դալարներուն արտաշնչած ու զեփիւռէն հովահրուած ու գունագեղ թերթիկներու մասնիկներէն խնկարկուած կենսալիր օդը։

Հեռուն, ծովուն վրայ, բաւական ոգեւորութիւն կայ. ճամբորդ չոգենաւ մը հոն խարիսխ նետած անհամբեր կը փըչայ. մաուսնանները ապրանք կը կրեն ու մակոյկներն ալ ճամբորդ. ասոնցմէ ոմանք տենդոտ ձեռքերով իրենց նաւօրը կամ բարեկամի մը, սիրելիի մը ձեռքը սեղմած՝ չեն ուզեր հաւատալ, նոյն իսկ անքօղ իրականութեան դիմաց, թէ քիչ վերջը, իրենց նուիրական եղող դէմքերէն ու ձայնէն լոկ յիշատակ մը պիտի մնայ։

Հեռուէն փոքրիկ նաւակ մը յամրաբար կը մօտենայ չոգենաւին. համեստ ընտանիք մը կայ հոն, տարիքոտ կին մը, իր ամուսինը, զաւառացի տիպար մը, անկեղծ եւ անուշ աչքերով, մէկ կը նայի իր մանչ զաւկին ու մէկ քովի աղջկան, որոնք նաւակին նստարաններուն վրայ դէմ դէմի նստած չեն կշտանար զիրար դիտելէ եւ երբեմն ալ գոչտր ու երախտապարտ նայուածքներ կ՚ուղղեն իրենց մեծերուն. հապա՞ մայրիկը, զոլոշած հառաչներով էրկանը քով նստած աղօթքը կը մրմնջէ, Աստուծոյ կը յանձնէ իր մէկ հատիկ յոյսը։ Քանի մը վայրկեաններէն արդէն չոգենաւին մէջն են. որքա՜ն չուտ կը սահին վայրկեանները. « Զապուղ, բաքօռ չըգաճագ » ձայները մուրճի հարուածի պէս կ՚իջնեն անոնց սրտերուն վրայ. բայց այդ ձայնը խիստ ու անողոք է, ժամանակին պէս, պէտք է հնազանդիլ։

«Մէյ մըն ալ ձեռքերնիդ համբուրեմ, հայրի՛կ, մայրի՛կ, կը թողուէ Պետրոս, խեղդուկ ձայնով մը. հապա՞ քեզ, Աչխէնա, քու ձեռքդ, ալ իմ պահապան հրեշտակս»։ ու արդէն դեռատի աղջկան դողդոջուն ձեռքը երիտասարդին դողդոջուն շրթունքներուն մօտեցած է։ Ա՜խ, դառն, սոսկալի րոպէ, ուր կարծես ամէն երազ, յոյս կը հալի արցունքներուն մէջ, կը ցնդի անոնց հետ...։ Ու ձայնը աւելի բարձր եւ աւելի անողոք՝ « Զապո՜ւզ... » կուգայ վերջ ալ հրաժեշտի համբոյրներուն. իջնողները արցունքնին կը սրբեն յստակ տեսնելու համար ողջը՝ որ իրենց մէջ գոյանալիք անջրպետին առաջին կէտն է հոն. նաւակը ծովեզերք կ՚ուղղուի ու չոգենաւն ալ Պոլիս։ Պետրոս ալ կը հաւատայ ջաժանումին, նաւակին կը նայի թաց աչքերով, ակռաներով սեղմած ափին թաշկինակը որուն ազին կը ծծէ. Աչխէնին թաշկինակն է, անոր արցունքները...։

Յիրաւի Աչխէն Պետրոսի նշանածը, անոր պահապան հրեշտակն է. իր արցունքները կուլ տալով հայրիկին ու մայրիկին արցունքները պիտի սփոփէ։ Իսկ քաղաքին վարժուհին է կամքէ ու անձնաւերումենէ չինուած հոգի մը՝ որ իր գիւղական փափուկ կազմուածքին կ՚իջեխէ անհաւատալի բարոյական կորովով մը։

Նոյն վարժարանին մէջ զիրար ճանչցան Պոլսեցի վարժուհին ու զաւառացի ուսուցիչը. Առաջինը որք մը, բարեսէրներու խնամքով կրթուած այն յարկին մէջ որ այնքան օգտակար եղաւ զաւառներու. չրջանը աւարտելէն վերջ ծովեզերեայ քաղաքի մը վարժուհին եղած է, ուսկից իր նշանածը կը մեկնի Եւրոպա

աւելի բարձր ուսում առնելու. իրենք չղացած են այդ գաղափարը, այն գաղտագողի տեսակցութիւններուն միջոցին, բարոյականի խստապահանջ մթնոլորտի մը մէջ։

Պետրոս՝ որուն հայրիկը համեստ ու աշխատասէր արհեստաւոր մըն է և կ'ապրեցնէ իր տունիկը, Պետրոս հօրմէն օրինակած է լուրջ կեանք մը, աշխատասէր ոգի մը, ժամանակին պահանջումին համեմատ միտքն ալ հմտութեամբ լեցուցած է. գարգանալու տենչը իրեն համար կեանքի հիւթն է։ Հայրիկը, մին այն բարեմիտ հայրիկներէն, որոնք իրենց զաւկին արժանիքէն հպարտացած՝ զանոնք կը պաչեն — թողած է զանի իր հակումներուն ու չէ սխալած. վարժապետներէն սիրուած աշակերտն եղած է ու աշակերտները պաչուած են ղինքը այն երեք տարիներու միջոցին երբ կը պաշտօնավարէր։

Երկու տարի կայ, որ Աչխէն ալ նոյն քաղաքը եկած է իբր ուսուցչուհի։ Իրենց վախկոտ միամիտ երազները իրարու ըսած են. ա՜խ, սուրբ խաչելներ. կամաց կամաց անմեղ փառասիրութիւններ անոնց քնքուշ վերազներուն մէջ սպրդած են ու մեծցած։ Եւրոպա, կատարելագործուիլ, զարգացում ու միչտ զարգացում. ասոնք Մեսրոպեան տատերուն պէս դրոշմուած են իրենց գաղափարներուն մէջ։ Աչխէն ապահով է Պետրոսի սիրոյն անկեղծութեան ու անոր փափագներուն մասնակից. իր սիրելիին երկուորեակ իտէալներուն, ճաի ու բարձրագոյն կրթութիւն. մղիչն ու մրցանակը ինք պիտի ըլլայ, եւ օր մը անոր արբչիւ մէկ վայրկեանին, վախկոտ ու փաղաքուչ ձայնով մը կ'ըսէ «Դուն ալ Եւրոպա գնա՛, բաւական ատակ խնայած ենք ու հայրիկին մայրիկին հետ կ'օգնենք քեզի»։ Խանդակաթ, երախտապարտ համբոյր մը կը լռեցնէ զանի. «Արժանի չեմ այդքան զոհողութեան»։ Այդ օրէն վիճաբանութիւններ, պղտիկ պղտիկ սիրաշող կռիւներ կը սկսին իրենց մէջ, ու օր մը Աչխէն վճռական «Մինչեւ որ Եւրոպա չ'երթաս, մտէն ուսումնասիրել մանկավարժական մեթոտներ, ընկերուհիդ չեմ ըլլար, կ'ըսէր, գիտե՞ս թէ որքան սէր ունիմ քեզի համար, նոյնքան ալ փառասիրութիւն քու արժանիքիդ նկատմամբ, չեմ ուզեր զայն սպաննել, անոր օդնականը, անոր մղիչ ուժը կ'ուզեմ ըլլալ, ու այն ատեն քեզմով հպարտ, քեզ աւելի պիտի սիրեմ...։ Ալ ըսելիք չիկար. Պետրոս որոշած էր մնկնիլ, բայց հայրիկն ու մայրի՛կը։ Վստահ էր որ եթէ ուզեր Աչխէնի հետ նչանուիլ չպիտի հակառակէին, եւ օր մը խանդաղատանքով խնդրեց ծնողքէն, որոնք անհունապէս ուրախ՝ օրհնեցին իրենց զաւակը։ Սակայն միւսը, մեծ որոչումը, ո՞վ պիտի իմացնէր առնոց, բայց պէտք էր չտատլել...։ Արցունք, ընդդիմութիւն, անզաւա՞կ պիտի մնային իրենք։ Չէ՛, Աչխէնը, իրենց սիրելի հարսնցուն, պիտի երթար անոնց քով բնակիլ ու իրենց զաւկին օգնել։ Թէեւ դժուար, բայց համակերպեցան, քաջ ու անձնուէր Վարժուհիին օրինակին հետեւելով, եւ օր մը Օղկա չոգենաւը կը տանէր իրենց զաւակը Պոլիս, ուսկից Ֆրանսա պիտի անցնէր։

Ի՛նչ եռանդով, արձակուրդէն վերջ, Աչխէն գործի կը սկսէր ու Պետրոս Մօնբէլիէի վարժապետանոցին դասերուն կը հետեւէր, մանրամասն հաչիւը տալով իր աչխատութիւններուն՝ կանոնաւոր ու անթերի թղթակցութիւնով։ Աչխէնին համար որքան օգտակար էին այն լուրջ, ուսումնասիրուած դիտողութիւնները, եւ այն անկեղծ սէրը, որ կը ցոլար իրենց նամակներուն մէջ նոր կեանք նոր հոգի կուտար իրենց անուրջներուն։ Նամակներ, մանկավարժական թերթեր, յօդուածներ կուգային վարժուհիին միտքը ճոխացնել, ինքն ալ կ'ուզեր միտքով Պետրոսին արժանի ընկերուհի մը ըլլալ, մինչդեռ հայ ուսանողը ինքզինքը հոգիով պզտիկ կը զգար իր անգին բարեկամուհիէն։

Սակայն երկնքին տակ պէտք չէ որ այսքան երանութիւն փայլի, նախանձոտներու վոհմակը չուտով լարուեցաւ Աչխէնի չուրջ. նախ անոր չնորհներէն

բաժին ուզեցին ունենալ եւ երբ անիկա հաւատարիմ եւ ուղղամիտ իր նպատակին, իր անուրջներուն կը ձգտէր անվեհեր, այն ատեն դաւերը սկսան մեքենայուիլ։

Շոգենաւին կամրջակին վրայ Պետրոսի համբոյրը տեսնողներ եղած են։ Ի՞նչ, աղջիկ մը, մանաւանդ վարժուհի մը, որ երիտասարդի շրթունքներուն կը մօտեցնէ իր ձեռքը, անբարոյական՞ը, հրաժարեցնելու է։ Ու այս կարգի խօսքերով կ՚ուզէին արատաւորել այդ անարատ աղջիկը՝ որուն յանցանքը իր ուսումնական չգաւեզն էր։ Հապա Պետրո՞ս, բաղդատո՞րը, ան ալ իրենց սուր ակռաներուն տակ կը խածատուէր։

Բայց Պետրոս եթէ չատ հեռու էր, իր նշանածն ալ չատ բարձր էր այդ գծաւթիւններէն, իր աչակերտուհիները հոգիով փարած էին անոր, թէեւ անոնց մտաղ հոգիներուն մէջ ալ որում ցանող ճիւաղներ չէին պակսիր։

* * *

Յաջորդ Սեպտեմբերին ալ Աչխէն իր պաշտօնին մէջ էր, աւելի հասուն, աւելի զարգացած. Պետրոս Ջուլիցերիա անցած էր ուսկից երկու տարիէն պիտի դառնար։

Սակայն դաւերը կը մեծնային. հապա՛ իր վախկոտ, համեստուկ պաշտօնակցուհիները, որոնց համար Աչխէն միշտ միամիտ հաւատք մը ունէր ու քրիստոնէական ներողամտութիւն մը, իրենց կոյր նախանձին մէջ կծկտած՝ աչակերտուհիները կը չանային գրգռել։ Հէգ վարժուհին կը զգար անոնց թշնամութիւնը, անոնց դաժան ու քովընտի նայուածքնուն մէջ կը կարդար անոնց հոգին, բայց չէր կրնար երեւակայել անոնց աղտոտ զրպարտութիւնները։ Բան մը չէր գրեր Պետրոսին, կուլ կուտար կարօտի ու դառնութեան արցունքները. կ՚ուզէր յաղթել աղնուութեամբ. սակայն երբ անխիղճ հոգիներ նամակներով անոր իմացուցին իր անունին չուրջը հիւսուած կեղտոտ սուտերը, այն ատեն ա՛լ անկարող եղաւ իշխելու իր վրայ. տեսակ մը թուլութիւն, բարոյական չքնում իր հոգին պատեց։ Այդքան սո՞ր էին ուրեմն մարդիկ, այդքան վա՞ր. ինք միշտ խտելի բարձրութեան հաւատացած էր, ու այնքա՛ն վերէն նայած անոնց թշնամութիւններուն՝ որոնք իրենց իրական չափը կորնչուցած անշան սեւ կէտեր կը թուէին. այսպէս կը փշրուէին իր սուրբ պատրանքները, ա՛լ կը ճանչնար մարդիկը. սակայն Պետրոսի նամակը չէր ուշանար, սփոփարար ու կապոյրիչ միակ դեղահատը իր բարոյական սանդանքներուն, որոնք իր էութիւնը կը ցնցէին։

Պետրոսին մայրիկը կը տեսնէր իր սիրական հարսնցուին մոմի պէս հալիլը, անոր վարգերուն թաւիլը, բայց կարօտէն էր։ Անոնք ծերունիի ներողամտութեամբ մէկ քանի խօսքեր ըսած էին, բայց հէք մարտիրոսուհիին համար նոյնը չէր։

Աչխէնի վարդերը նորէն սկսան փըթթիլ. բայց այս անգամ աչնան գալկահար վարդերու կը նմանէին այն խուսափուկ երանգները, Պետրոսի մօտակայ վերադարձին յոյսը հրաչք մը գործէր. ու օր մը, երէք տարիներէ վերջ, նոյն Օլկա շոգենաւն էր որ Պետրոսը կը բերէր, կայտառ ու առոյգ. քիչիկ մը նիհարցած աչխատութիւններէն, կարօտէն. բայց իր ծննդավայրին մաքուր օդը պիտի բաւէր զանի կազդուրելու. հապա իր Աչխէնին ներկայութի՛ւնը, որ ալ իրը պիտի ըլլար եւ որու պիտի նուիրէր իր կեանքը, ինչպէս նուիրած էր իր սիրտը...։

Բայց այնքա՛ն կամաց կ՚երթար Օլկան, որքա՛ն երկայն էր այդ գիշերը. թոպէ մ՚ետկ աչքերը չէր կրցած գոցել. վերջապէս առտուան մթնշաղին մէջ նչմարեց իրենց քաղաքը՝ նաւանքով մը ծոցին խորը ընկղմած՝ եւ որ հետզհետէ վարդագոյն երանգով մը կը լուսաւորէր արշալոյսի թարմ հրապոյրներէն արթընուելով։ Պետրոս տենդոտ նայուածքներով իրենց սիրելի բունիկին տեղը կը փնտռէր, հոն ըլլակին կողը, ու հիմայ

լինք կ'ուզէր « Զափո՛ւզ » պօռալ նաւապետին. կարծես քաղաքը կը հեռանար, ու չոգենաւին դնացքն ալ կրնային հետ չպիտի կրնար մրցիլ։

Է՛հ, վերջապէս, խարխոխ կը նետէ։ Մակուկալարները իրարու հայհոյելով, զիրար նախատելով կը մօտենան չոգենաւին. անոնց թիւը հետզհետէ կը ստուարանայ։ Տենդայոյզ նշանածը նաւակի մը մէջ իջեցնել կուտայ անտուկը ու ինք ալ ցատկելով չտապ թիավարել կը հրամայէ, ու քառորդէ մը արդէն տունն է։

Ուրախութիւնը չափ ու օրակ չունի. սիրազեղ համբոյրներ, ծնողական հպարտ հիացումի ձայներ, կարօտի արցունքներ միայն կը խօսին աւելի պերճախօս։ Հայրիկը, մայրիկը քիչ մը ծերացած են. Պետրոս խրոխտ երիտասարդ մը եղած է, սակայն Աչխէն, իր պաշտելի նշանածը չատ նիհարցած է ու կը հազայ, վախկոտ, մեղմիկ հծծիւններով։

Չէ՛, այդ հազին վերջը չկայ. բժիշկը օգափոխութիւն կը պատուիրէ։

Ի՜նչ տխուր է ճամբորդութիւնը. ի՜նչ դառն Պետրոսի համար որ վչտաբեկ եւ յուսահատ իր խօսքը կ'ամբաստանէ. ինչո՞ւ իրեն չէ պրած թէ կը տառապի. սակայն այդ բանը ոճիր մը պիտի ըլլար Աչխէնին. — ինքզինքը զոհած է։

Այո՛, պիտի մեռնի, անողո՛րմ, անողո՛ք ճակատագրականութիւն. — պիտի մեռնի չվայելած իր աչխատութեան պտուղը, չտեսած իր Պետրոսին փառքը։ Տգէտ, կատաղի նախանձը զոհ մըն ալ կոխկռտած է՝ իր փշրող, ջարդող թաթերուն տակ։ Սակայն Պետրոս պէտք չէ անոր հետ մեռնի։ Աչխէն կը պատասխի որ ապրի իր ծնողքին համար, իր ազգին զաւակներուն դաստիարակութեան համար. այո՛, անմխիթար նշանածը քալէ պիտի ըլլայ՝ քանի որ մահամերձ Աչխէնն է այդպէս խնդրողը, իր անձնուէր բարեկամուհին, պարտականութեան պաշտելի զոհը։

«Մելամաղձոտ այրի վարժապետը» կը կոչեն, իր պաշտօնին այդ հազուագիւտ պատիւը, ու ցաւելով կը դիտեն անոր դիմիկոր քալուածքը, նոյն իսկ անոնք՝ որ Աչխէնի փոսը փորած են։

Էսիրճէ ՅԻԼԼԱ

ԱԶԳԱՅԻՆ

Խառն Ժողովը. —Վանէ եկած հեռագրէ մը տեղեկացաւ որ մասնաւոր պաշտօնեաներու քննութենէ մ'երեւան եկած է թէ Վան ու չրջականները առայժմ 12 հազար մարդ կայ հացակարօտ, որ մինչեւ հունձքի ատեն առ նուազն քսանական փարայի կալօտ են իրենց օրական հացին համար։ Ժողովը տեղեկանալով ձեռնարկութեանց՝ խնդրեց Ս. Պատրիարքէն որ առաջ տանի իր հայրական հոգածութիւնը։

—Ուսումն. խորհուրդն որոշեց ղրկել Մալաթիոյ, Զարսանճագի ու Հալէպի ազգ. վարժարաններու համար խնդրուած ծրագիրը, որ պիտի համապատասխանէ տեղական հանգամանքներու։ Ջ. Դ. Խաչկունցի (ոչ թէ Դաւիթեան Խաչիկի, ինչպէս գրած էին օրաթերթները) Տարր. Նախակրթարաններու համար պատրաստուած (Հմմտ. «Բիւրակն» էջ 842–843) «Աչխարհագրութիւն, Ս. տարի» դասագրքի ձեռագիրը յանձնել «Դասագրքներու Քննիչ Յանձնաժողովի»։

—Էնկիւրիւէն եկած զրութեանց նայելով՝ տեղւոյն վանքին մէջ Տաճատ Վրդ. ի բացած Որբանոցը չատ խղճալի վիճակի մ'ունեցած է, վերջապէս փակուեր է, ու մնացած 12 տղաքն ալ քաղաք փոխադրելով՝ ասոր անոր տունը հիւր տրուեր են։ Իրաւունք ունին անոնք երբ կը դիտեն թէ Էնկիւրիւի նման վաճառաշահ կարեւոր կեդրոն մը կըրնար բարեկազմ Որբանոց մը պահել, բայց Առաջնորդարանի անձեռնհասութեան երեսէն ամէնէն խղճալին կ'ըլլայ վերջապէս։ Գոնէ՛ անոնց հաչիւը Պատրիարքարան ղրկուա՞ծ է։

—Շնորհակալութեամբ ստացանք Գեր. Արխտակէս Արքեպիսկոպոս Սեդրաքեանցի «Յովհ. եպ. Շահխաթունեանի կենսագրութիւնը», Տփխիս, էջ 262, գին 1 րուբլի։

—Վանի առաջնորդական տեղապահ Տ. Սահլան Վրդ. Աղաջանեանէ Շր. իրիկուն Պատրիարքարան եկած երկրորդ հեռագիր մը կը ծանուցանէ թէ

կլոր Դար թաղին մէջ հռոմէականութիւն ընդունած 126 ընտանիքներէն 115ն արդէն դարձած են Մայրենի Եկեղեցւոյ ծոցը։

—Կ'ըսուի թէ Բադերաններու կողմէ նպաստի բաշխումը դադրած է վանի մէջ։

Թէքիրտաղի Սերովբէ ասակեցը.— Թէքիրտաղի վարժարանի աշակերտներէն մէկը Սերովբէ անունով, չատ ղգածուած պերճախօս Հ. Այվազեանի քարոզէն, երբ տուն կը դառնայ, չ'ուզեր ճաշել՝ վանի մէջ իրեն նման տղաք անօթութենէ տանջուելուն համար։ Եւ կը խնդրէ իր հօրմէն որ խնայողաբար հաւքած փոքրիկ գումարէն մէճիտ մը տայ իրեն, որպէս զի մանկակցի ժողովրդին ի նպաստ կարօտեալներու բացած հանգանակութեան։ Հայրը սիրով կ'ընդունի, բայց Սերովբէ ասով չի բաւականանար, հետեւեալ առտու Տեսչութեան (մեր Անդրէասեանի) կը ներկայանայ եւ կը խնդրէ որ աշակերտակիցներն ալ նոյն նպատակաւ հանգանակութեան ձեռնարկեն։ Տեսչութիւնը գովելով այս պզտիկին բարեսիրական զգացումը՝ անմիջապէս հանգանակութեան կը ձեռնարկէ որու արդիւնքը 80 ղրչ.ի չափ կ'ըլլայ։

Այդպիսի պզտիկներ, երնեկ թէ, մեծ լեգէոններ կազմեն մեր վարժարաններու մէջ։

—Էսկիշէհիրի եկեղեցւոյն վերաշինութեան հրովարտակը չնորհուած ըլլալով՝ շինութեան պիտի ձեռնարկուի ի մօտոյ։

—Դուրդուկլէյնի եւ Լչմէի մէջ կրօնաւորութեան հոսանքը դադրած է։

—Նիկոմիդիոյ ժողովուրդը, ապ. վարժարանի Տեսուչ Դ. Էֆ. Սարգսեանի առաջարկութեամբ դպրոցները բարւոքելու համար խնդրագիր մը մատուցած է Թաղ. խորհուրդին։

—Ռոտոսթօյի մէջ ազգ. կալուածի մը վերաբերեալ դատը ի նպաստ հայերու կարգադրուած եւ 130 ոսկի վճարուած է ազգին մատուկին։

—Իզմիրի մէջ կը սպասուի որ նորընտիր Առաջնորդ Մելքիսեդեկ Սրբազան լուր տայ թէ պատրաստ է հոն մեկնելու։

ՆԵՐՔԻՆ ԼՈՒՐԵՐ

Համիտիէ զօրագունդերը. Կայսերական հրամանաւ Տէրսիմի նահանգի քուրդերէն ալ Համիտիէ հեծելագունդեր պիտի կազմուին։ Քուրդերը կայսր. սոյն իրատէին համար մեծ ուրախութիւն ղգալով սկսեր են խումբ խումբ ղինուորագրուիլ։

Երկրագործական պանհան. Նախարարներու խորհրդի որոշմամբ Պրուսայի նահանգի Սանտըգլի գաւառակի երկրագործ ժողովրդին մէկ միլիոն ղրչ. փոխ պիտի տայ։

— Անատօլուի երկաթուղւոյն ընկերութիւնը Ադչէհիրի, Գաւըշն խանի ու Գոնեայի երկրագործ ժողովրդի սերմանցու արմաւիք տուած է՝ յառաջիկայ հունձքին եան առնելու պայմանաւ։

— Կրետէի նպաստամատոյց Յանձնաժողովը չաբաթ օրը 1000 պարկ ալիւր ղրկեց Կրետէի Իսլամ կարօտեալներուն համար։

— Օսմ. թղթատարութեան ղրկումները ի մօտոյ պիտի փոխուին։

— Ներքին մաքսատուրքը չնչելու խորհուրդ կը կատարուի մաքսային վարչութեան մէջ, վաճառականները անհամբեր կը սպասեն այս մասին որուելիք որոշման, քանի որ ներքին մաքսատուրքը արդելք մըն է վաճառականութեան։

— Նիկոմիդիոյ գաւառին քանի մը տեղերը սղութիւն կը տիրէ, բայց առաջիկայ բերքերը առատ ըլլալ կը խոստանան։

— Ճիւտէի մէջ տիրող ժանտախտին համար առողջապահական հրահանգներ որուեցան։

— Ասլանեան Սէթ էֆէնտի, Տնօրէն Օսմ. պանքայի մասնաճիւղին Աֆ. Գարահիսարի, ներկայացուցիչ կարգուած է Նիւ Եօրք ընկերութեան։

— Անգլիոյ դեսպանը այս Դ. օր Բ. Դուռն երթալով՝ տեսակցեցաւ Մեծ—եպարքոսին ու Արտաքին գործոց նախարարին հետ։ Իւմանիոյ ու Յունաստանի դեսպաններն ալ նոյն օրը Բ. դուռը գացին եւ յաջորդաբար տեսակցեցան Արտաքին գործոց նախարարին հետ։

ԱՐՏԱՔԻՆ ԼՈՒՐԵՐ

Մեծ արկած Թուլոնի մէջ.—Մարտ 5ին (Ր. Ե.) առաւօտեան ժամ 2ին դիպուածով պայթեցաւ Լապուրկրանի մեծ վառօդարանն որ Թուլոն քաղքէն (Ֆրանսա) 4 քիլոմէթր հեռու կը դտնուի։ 70 մեռեալ ու 120 վիրաւոր կան։ Վառօդարանը կը պարունակէր Միջերկրականի նաւատորմին պիտոյքը։ Պայթումն ահաւոր եղաւ։ Դեղին տուներէն 25ը փլաւ։ Հանրապետութեան Նախագահն ու Ծովային Նախարարն անմիջական նըպաստներ ղրկեցին։ Աղէտքի պատճառը դեռ յայտնի չէ։ Քննութիւն բացուեցաւ։

Ամուսին եղբայր.— Հունգարիոյ մէջ քոյր մը և եղբայր մը, որոնք պզտիկ հասակի մէջ իրարմէ զատուած էին, դիպուածով իրարու կը հանդիպին եւ կ'ամուսնանան։ Բայց վերջերս երեւան ելաւ որ ատոնք քոյր եւ եղբայր էին։ Այր եւ կին զատուելու դատապարտուեցան, թէպէտ իրար չատ կը սիրէին։ Իրենց միակ զաւակը փոքրիկ աղջիկ մը մօրը քով թողուեցաւ առժամապէս։

—Ֆրանսայի նորընտիր Նախագահ Պ. Լուպէ վերջնականապէս հաստատուեցաւ Էլիզէի պալատին մէջ։

—Բարիզի մէջ կը չարունակուին խուզարկութիւնները՝ զանազան դաշնակցութիւններու վերաբերեալ յայտնութիւններ երեւան բերելու համար։

Փիլիպեանց պատերազմը.— Ամերիկեան կառավարութիւնն որոշեր է իր ընթացքը Փիլիպպեան ապստամբներուն նկատմամբ։ Զօր. Օդիս պիտի պահանջէ որ ցրուին ու հպատակութեան չաւղին մէջ քալեն։ Ամերիկա ապստամբներուն դէմ պիտի բռնէ այն ընթացքն, ինչ որ կը բռնուի քաղաքային խռովութիւններ յարուցանող խուժանին դէմ։ Ուաչինկդընի մէջ կասկածով կը նային Րիւս զօրավարի Մաորիա ղրկած հեռագրին վրայ ու այնպէս կարծիք կայ թէ Սպանիայի զօրավարը օտար միջամտութիւն մը կ'ուզէ առաջ բերել՝ խնդիրը չատ դէշ ներկայացընելով։

Բեղերսպուրկի մէջ դիպ մը.—Համալսարանի հիմնարկութեան տարեդարձին առթիւ, անցած Բ. օր, ուսանողներուն յարուցած խռովութիւնները դեռ կը չարունակուին եւ Թայմզի նայելով՝ այդ չարժումը ուրիշ քաղաքներու մէջ ալ տարածուած է։ Անցած Բ. օրէն ի վեր, ոստիկանութեան եւ ուսանողներու մէջ կռիւ տեղի ունեցաւ ու Համալսարանի աշխատութիւնները գրեթէ դադրած են։ Բազմաթիւ ոստիկաններ օրն ի բուն կը պատին հոս ու հոն չէնքին բոլորտիքը, եւ հեծեալ ոստիկաններ ալ քանի մը կարգա քաղքի զանազան մասերու մէջ, ի հարկին վրայ հասնելու համար։ Կ'ըսուի նաև թէ Բեղերսպուրկի դլխաւոր վարժարաններու ուսանողներ ալ կը մերժեն ներկայ ըլլալ իրենց դասերուն, մինչեւ որ դոհացում տրուի իրենց համալսարանի ընկերակիցներուն, ոստիկանութեան անպատչաճ ընթացքին համար։

Անգլիա ու Ֆրանսա.—Ֆաշոտայի խընդիրը պիտի կարդադրուի սակայն, թէ Անգլիա Մատակասքարի մէջ իր ունեցած քանի մը իրաւունքները Ֆրանսայի պիտի թողու։

Տփխիսէ կը հեռագրուի թէ երկար հիւանդութենէ ետք, հոն վախճանեցաւ Գ. կարգի զօրավար Իսահակ Յովսէփեան Մելիք-Հայկազեանց։ Զինուորական պատիւներով թաղուեցաւ Վերայի գերեզմանատան մէջ։

— Տէյլի Թելէկրաֆ Հռոմէն հեռագիր մը ստացեր է ըսուն համաձայն Իտալիոյ արտաքին գործոց նախարարութիւնը Հապէչիստանի իր գաղթավայրին կառավարիչէն տեղեկութիւն ստացեր է Խարդումի Էմիրին ունեցած զօրութիւնը վրայ։ Կառավարիչը յայտարարեր է թէ Էմիրին զօրքերու թիւին նկատմամբ ըսուածները չափազանցուած են։ Անոր հետ Օմտուրմանէն փախչող Պակկարաները միայն կը գտնուին։ Տէյլի Մէյլ ալ Գահիրէէն հեռագիր մը կը ստանայ թէ Էմիրին գտնուած տեղերուն ցեղերը աւարառութիւն կ'ընեն։ Գահիրէի մէջ կ'ըսուի թէ Էմիրին արշաւանքէն վախնալու բան մը չի կայ։

Ստացանք Ազգապրական Հանդէսի 1898 ի Բ. Թիւը որ կը պարունակէ հետեւեալ նիւթերը։

1. Ազգագրական բաժին. Զանգեզուր (Ե. Լալաեան), Համշէնցի Հայեր (Յ. Մուրատեան), Քիւրդերը իրանց տունը (Հ. Առաքելեան). Շիրակի ժողովրդական երգեր (Մ. Իսահակեան), Ծածկալեզուներ (Ե. Լ.) Բոյսերի գործածութիւնը երեւանի նահանգում (Ս. Զիլինսկի)։ Հայ բոշաներ (Վ. Փափազեան)։ Կաթնային արդիւնքներ (Ա. Քալանթար)։ Գրախօսութիւն (Ս. Լիսիցեան)։

2. Մարդաբանական բաժին. — *Նորագոյն տեսութիւններ ներդաստանի եւ ծագման մասին (Թարգմ. Ն. Լ.)։ Օկիւսթ Գօնդ (Ս. Թառայեան)։ Տարերք ազգագրութեան (Թարգմ. Ի. Յարութիւնեան) Հիւանդութեան եւ բժշկութեան մասին նիւթեր հաւաքելու ծրագիր (Ս. Զիլինսկի) Յայտարարութիւններ։*

3. Նկարագիր զանազան տեսարանների եւ դէմքերու։

Ստացանք նաեւ Լուսոյի 1899 ի Ա. Կիրքը, Յունուար որ կը պարունակէ։

1. Դրական. — *Նոյն ագուռը, զրոյց (Մուրացան), Զիքակոյի կրօնաժողովը (Մ. Աղաբէկեան), Քրդական բանաւոր զրականութիւնից (Ա. Յակրտիչեան) Մշոյ գաւառ; Ս. Մարդէնի յիշատակարանը։ — Մեռել կրակողներ (Յ. քահանայ Ճուղուրեան), կենսական պահանջներ (Ս. Մայսուրեան), Երբայական մեղեդիք Պայբրնի (Յ. Ճ.), Ծայրայեղ միջոց (Թարգ. Տէրունի Կոստանեանց), Որբանոցներ (Գիւտ քահ. Աղանեանց)։*

2. Պատմական. — *Դէպի Պարսկաստան. Յակոբ Պատրիարքի կոնդակը ծըխելու դէմ, Ս. Նազարեանի նամակներ։*

3. Մատենախօսական. — *Կ. Եղեռնի երկը (Ն. Քարամանեան) Տօնք եւ ծէսք Ղ. քահ. Փէհլիվանեանի (Գիւտ. Քահ.)։*

4. Ժողովրդական. — *Գաւառաբարբառներ՝ ջրաղացի եւ ջուլհակի վերաբերեալ։*

ԲԻԲԱԿՆԻ ԴՈՐՇԱԿԱԼՆԵՐԸ

Սըվազ. — Տիգրան էֆ. Քիւրիւեան։
Թօգաթ. — Դանիէլ էֆ. Թիմուրեան։
Մարզուան. — Աւետիս էֆ. Կիւլպէնկեան։
Երզնկա. — Յ. էֆ. Արապեան։
Մալկարա. — Մ. էֆ. Աղասեան։
Իզմիտ. — Զ. էֆ. Աղարեան։
Վան. — Ռ. Խ. էֆ. Լեւոնեան։

Երզնկայի բաժանորդներէն կը խնդրուի իրենց պարտքը վճարել Գործակալ Յովհ. էֆ. Սրապեանի միջոցաւ։

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹԻՒՆ

Բանասիրական
Վաղուան Դրականութիւնը կ.
Ազգագրական
Ազգագրութեան ծրագրի ցանկը ***
Թէ ի՞նչպէս կ'ըմբռնեն ու քանի՞ի կը բաժնեն հողին Դ. Խաչկոնց
Ուշնեղոց մէջ կանացի զարդարանքը Ս. Դ.
Տեղագրական
Մուշէն Աւշկերտ Գ. Աճդրէասեան
Ընկերական
փիլոնի տակ [դիմաստուերներ] Ա.Բրուս
Ժողովրդ. Բանաճիւսութիւն
Խորթ մայրը կամ Եղնիկ ագռաւը Աւիլ
Մէկ անգամ Գ. Լ. Շիլվան
Գրական
Վարժուհին Յիլլա
Սէրերգ Մ. Թաւագեան
Մանկական բաժին
Պահապան հրեշտակիս Ս. Դ.
Փոքրիկ Զինացին Փ. Թաշճ
Զիւնադնտակ ***
Հասկահաւր
«Աբեւելեան Մամուլի» Հայ եկեղեցի յօդուածը։ — Հայ տաղաչափութեան գիմակն ալ վար առնուած։ ԽՄԲ.
Լուրեր
Աղգ., Քաղ., Արտաքին Ներքին եւլն.։

Արտօնատէր.— Հ. Ս. Խ. ԻՒԹԻՒՃԵԱՆ
ՏՊԱԳՐ. ՆՇԱՆ Կ. ՊԷՐՊԷՐԵԱՆ